

NORGES BANK

Finansiell stabilitet

2 | 11
november

Norges Banks rapportserie nr. 5-2011

Finansiell stabilitet

2/11

Norges Bank

Oslo 2011

Adresse: Bankplassen 2

Post: Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo

Telefon: 22 31 60 00

Telefaks: 22 41 31 05

Reg nr: 0629/7

e-post: central.bank@norges-bank.no

Internett: <http://www.norges-bank.no>

Sentralbanksjef: Øystein Olsen

Visesentralbanksjef: Jan F. Qvigstad

Ansvarlig redaktør: Øystein Olsen

Omslag og grafisk utforming: Burson-Marsteller

Sats og trykk: 07 Gruppen AS

Teksten er satt med 10,5 pt Times New Roman / 9,5 pt Univers

ISSN 1502 - 2765 (trykt)

ISSN 1503 - 884X (online)

Innhold

Hovedstyrets vurdering	7
1 Utsiktene til finansiell stabilitet	9
Kilder til sårbarhet i den norske banksektoren	9
Kilder til risiko utenfor den norske banksektoren	16
2 Stresstesting av bankenes kapitaldekning	25
Rammer	
Ramme 1: Hva kan vi vurdere i en stresstest?	27
Ramme 2: Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden <i>Finansiell stabilitet 1/11</i>	29
Ramme 3: Lav rente og lav avkastning i verdipapirmarkedene er et problem for livsforsikringsselskapene og pensjonskassene	30
Ramme 4: Banktiltak i EU	31
Ramme 5: Testamenter for banker	32
Ramme 6: Nasjonalt handlingsrom for kapitalkrav i EU-kommisjonens forslag til nytt bankregelverk i EU – CRD IV	34
Vedlegg	
Vedlegg 1: Ordforklaringer	35
Vedlegg 2: Oversikt over rammer 2006 – 2011	37
Vedlegg 3: Tabeller	38

Rapporten er basert på informasjon fram til og med 23. november 2011

Norges Banks rapporter om finansiell stabilitet

Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser, slik at det er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og omfordele risiko på en effektiv måte.

Finansiell stabilitet er et av Norges Banks hovedmål i arbeidet med å fremme økonomisk stabilitet. Norges Banks oppgaver og ansvar på dette området hviler på sentralbanklovens § 1 som sier at banken skal *“fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet”*, men banken kan også *“sette i verk tiltak som er vanlige eller naturlige for en sentralbank”*. I § 3 sies det at: *“Banken skal underrette [Finans]departementet når det etter bankens oppfatning er behov for tiltak av penge-, kreditt- og valutapolitisk karakter av andre enn banken.”*

Norges Bank har en rolle som långiver i siste instans: Sentralbanken kan tilføre ekstraordinær likviditet til enkeltinstitusjoner i finansiell sektor eller til banksystemet når etterspørselen etter likviditet ikke kan møtes fra alternative kilder. Rollen gir en selvstendig begrunnelse for at Norges Bank overvåker det finansielle systemet som helhet og er særlig opptatt av risikoen for systemsvikt.

Erfaringsmessig bygger grunnlaget for finansiell ustabilitet seg opp i perioder med sterk vekst i gjeld og formuespriser. Bankene har en sentral rolle i kreditttyting og betalingsformidling – og de skiller seg fra andre finansinstitusjoner ved at de finansierer virksomheten med innskudd fra publikum. Bankene er således viktige for finansiell stabilitet.

I rapporten *Finansiell stabilitet* legges det vekt på utsiktene for bankenes inntjening og soliditet og hvilke risikofaktorer de står overfor. Analysen legger til grunn den samme vurderingen av utviklingen i norsk og internasjonal økonomi som i den foregående pengepolitiske rapporten. Det er av spesiell interesse å analysere hvor robuste bankene er overfor svært store forstyrrelser i økonomien. Stresstestene av bankenes soliditet i rapporten *Finansiell stabilitet* er derfor vanligvis basert på alternative baner for økonomien fremover som har en lavere sannsynlighet for å bli realisert, enn de alternative banene som analyseres i *Pengepolitisk rapport*.

Rapporten *Finansiell stabilitet* utgis to ganger i året. Hovedstyret blir forelagt rapporten og drøfter hovedkonklusjonene. På bakgrunn av analysene og diskusjonen vedtar de anbefalinger om myndighetstiltak. Hovedstyrets vurderinger offentliggjøres i rapporten og formidles i et eget brev til Finansdepartementet.

Norges Banks *“Årsrapport om betalingssystem”* gir en bred oversikt over risiko og utviklingstrekk i det norske betalingssystemet.

Hovedstyrets vurdering

Norges Banks hovedstyre diskuterte i sitt møte 5. oktober aktuelle temaer til denne rapporten. I møtet 23. november drøftet hovedstyret utsiktene for finansiell stabilitet og behovet for myndighetstiltak.

Utsiktene for finansiell stabilitet

Uro i de internasjonale finansmarkedene og svekkede vekstutsikter ute fører til at det finansielle systemet i Norge fremstår som mer utsatt enn i forrige rapport. Finanskrisen har forverret allerede svake statsfinanser i mange land. Mest alvorlig er situasjonen i enkelte land i euroområdet, og markedsaktørene er usikre på om disse landene kommer til å overholde sine gjeldsforpliktelser. Mange europeiske banker har store eksponeringer mot disse landene. Situasjonen i penge- og kredittmarkedene er anstrengt.

Norske banker har god kapitaldekning, og de har levert gode resultater så langt i 2011. De har i liten grad fordringer på de mest utsatte landene i Europa. På kort sikt kan imidlertid avhengigheten av utenlandske finansieringskilder bli en utfordring. Markedsfinansiering har blitt dyrere og vanskeligere tilgjengelig, særlig på de litt lengre løpetidene.

De to nye kvantitative likviditetskravene som er foreslått av Baselkomiteen (Basel III-regelverket), er utformet som stresstester av finansieringsstrukturen til bankene. Fram til de nye kravene innføres i 2015 og 2018, må norske banker øke sine likviditetsbuffer og skaffe mer langsiktig markedsfinansiering. Bankene vil være tjent med selv å ta ansvar for at de har en tilstrekkelig robust likviditetssituasjon til å kunne stå i mot urolige forhold i finansieringsmarkedene. Bankene bør derfor benytte de mulighetene som oppstår, til å hente inn mer langsiktig finansiering i markedet.

Norske foretak er i utgangspunktet solide og har god gjeldsbetjeningsevne. Men lav vekst hos våre handelspartnere vil ramme norske eksportbedrifter og redusere inntjeningen deres. Da kan bankenes tap på utlån og verdipapirer øke.

Også på lengre sikt kan det oppstå utfordringer for det finansielle systemet. Husholdningenes gjeldsbelastning er høy. Boligprisene øker raskt. Det er en fare for at mange tilpasser seg på en måte som gjør dem sårbare når renten igjen øker mot et normalt nivå eller hvis de real-

økonomiske utsiktene i Norge svekkes. I en slik situasjon vil det kunne bli utfordrende for mange å betjene lånene sine, og de vil bli nødt til å redusere konsumet. Et markert fall i etterspørselen fra husholdningene vil virke negativt inn på foretakenes inntjening, noe som på lengre sikt kan føre til økte tap på utlån til foretak.

Norges Bank har også gjennomført stresstester av bankenes kapitaldekning. Stresstestene viser at økningen i kapitaldekningen siden 2009 har gjort den norske banksektoren bedre rustet til å stå i mot en alvorlig internasjonal nedgangskonjunktur, men at det er nødvendig med ytterligere økning i kapitaldekningen hvis bankene skal kunne opprettholde tilbudet av kreditt i dårlige tider.

Oppfølging fra myndighetene

Dagens utfordringer i internasjonale finansmarkeder illustrerer behovet for et mer robust langsiktig rammeverk for reguleringen av finansiell sektor. I EU arbeides det med et nytt regelverk som skal implementere de nye standardene i Basel III-regelverket. Regelverket skal innføres fra 2013. Hovedstyret mener disse regelverksendringene er viktige skritt i riktig retning. Som hovedstyret tidligere har påpekt, vil det være en fordel om de nye kravene til kapitaldekning innføres i norsk lov så raskt som praktisk mulig. Det å være underlagt et robust og helhetlig regelverk kan være et kvalitetsstempel for bankene i urolige tider. Det midlertidige kravet om 9 prosent ren kjernekapitaldekning for de største bankene i EU fra 1. juli 2012 kan føre til at det blir etablert høyere minstekrav til kapitaldekning i markedet. De største norske bankene bør derfor styrke den rene kjernekapitaldekningen. For å sikre en relativt stabil utlånspraksis vil det være ønskelig at dette først og fremst skjer gjennom tilbakeholding av overskudd.

G20-landene vedtok i november i år at banker som er systemviktige globalt, vil få høyere kapitalkrav fra 2016. I tillegg vedtok G20-landene at det skal arbeides med å tilpasse rammeverket også for banker som er systemviktige nasjonalt. Svenske myndigheter har allerede lagt fram forslag om høyere kapitalkrav for de fire største svenske bankene. Forslaget innebærer et krav om en ren kjernekapitaldekning på 10 prosent fra 1. januar 2013, som øker til 12 prosent fra 1. januar 2015. Norske myndigheter bør vurdere tilsvarende krav for de største norske bankene.

Gjeldende bankregelverk i EU/EØS-området stiller minstekrav til nasjonal regulering. I et felles marked er det en fordel. EU-kommisjonen ønsker imidlertid en mer harmonisert bankregulering i EU, og i forslaget til nytt regelverk gis det lite nasjonalt handlingsrom for å stille strengere krav. Ulike strukturelle og konjunkturelle forhold i finanssektoren kan gi behov for strengere bruk av virkemidler i enkeltland. Norske myndigheter bør derfor søke å påvirke EUs arbeid med regelverket, for å oppnå et nasjonalt handlingsrom i reguleringen av finanssektoren.

Utviklingen i boligmarkedet og i husholdningenes gjeld kan være en kime til ustabilitet i norsk økonomi på lengre sikt. Bankenes utlånspraksis kan ha stor betydning både for utviklingen i boligpriser og i husholdningenes gjeldsoptak. En forsvarlig utlånspraksis er derfor av vesentlig betydning for finansiell stabilitet. En betydelig andel av boliglånene gis nå med høy belåningsgrad og utstrakt bruk av avdragsfrihet. Det gir grunn til bekymring. Hovedstyret er derfor positive til Finanstilsynets forslag til innstramminger i retningslinjene for forsvarlig utlånspraksis for lån til boligformål. Hovedstyret vil samtidig peke på at en styrket innsats for å sikre etterlevelse vil være viktig for å fremme finansiell stabilitet. Manglende overholdelse av retningslinjene kan være et tegn på generelle svakheter i kredittvurderingen i bankene. Hovedstyret vil peke på muligheten for økte kapitalkrav gjennom Pilar II for banker som ikke etterlever retningslinjene.

Hovedstyret har ved tidligere anledninger fremhevet utfordringene knyttet til lave risikovekter på boliglån for banker som tar i bruk egne modeller i slike risikoberegninger. I Nasjonalbudsjettet 2012 står det at Finansdepartementet vil vurdere å styrke kapitalkravet knyttet til boliglån innenfor rammen av det internasjonale regelverket, herunder vurdere skjerpede krav til de beregningsmodellene bankene bruker. Etter hovedstyrets vurdering vil dette være et viktig skritt i retning av å knytte kapitalkravene til boliglån nærmere den risikoen en høy gjeldsbelastning i husholdningene innebærer for det finansielle systemet og ikke kun for den enkelte bank. Hovedstyret har tidligere anbefalt å videreføre gulvet i overgangsordningen¹ fra Basel I fram til Basel III er innført, for å hindre at

lavere risikovekter fører til at bankene reduserer egenkapitalen de nærmeste årene. Finansdepartementet legger nå opp til å forlenge denne overgangsordningen.

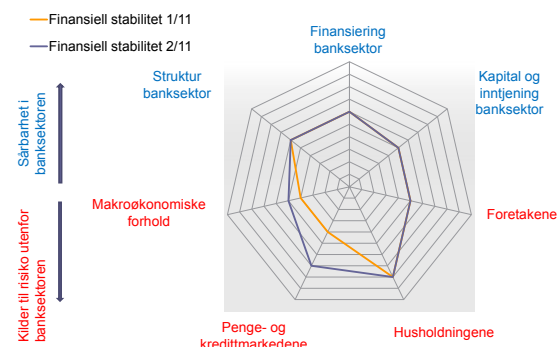
Den internasjonale uroen illustrerer viktigheten av gode og troverdige planer for håndtering av bankkriser. Under finanskrisen har fravær av slike planer ført til at en betydelig del av bankenes tap har endt på statens regning. I enkelte land har det bidratt til statsgjeldskrisen. En slik overveltning kan dessuten øke risikotakingen i finansiell sektor og dermed faren for nye kriser. Som hovedstyret tidligere har påpekt, bør også det norske systemet for kriseløsning forbedres. Myndighetene bør gis bedre mulighet til å dele opp en bank og videreføre samfunnsmessig viktige tjenester banken utfører, uten bruk av offentlige midler. EUs kommende direktiver om kriseløsning og innskuddsgaranti vil bidra til dette. En viktig del av et regime for kriseløsning er at troverdige planer for både oppkapitalisering og ryddig avvikling av en bank i problemer er på plass. EU-land som Storbritannia og Spania har allerede begynt å utarbeide slike planer. Nordea skal ha slike planer klare i løpet av 2012 for å kunne møte krav G20-landene nylig vedtok. Tilstanden i europeisk banksektor kan føre til at EUs arbeid med nytt kriseløsnings-system vil trekke ut i tid. Hovedstyret mener det ikke er grunn til å vente på eventuelle EU-bestemmelser før arbeidet med planer for de største bankene starter i Norge.

Manglende informasjon kan lede til økt usikkerhet i finanssystemet. Tilgang til relevant informasjon i en tilgjengelig form om bankenes soliditet og finansieringsstruktur kan dempe usikkerheten. Banker som er åpne om disse forholdene, vil også trolig etterstrebe en høy standard og sørge for at de har en robust finansieringsstruktur. De nye likviditetskravene i Baselkomiteen og EU-kommisjonens forslag vil føre til at bankene må publisere mer informasjon om sin finansieringsstruktur. Hovedstyret mener norske banker allerede nå bør pålegges å publisere mer detaljert informasjon om blant annet forfallstruktur, ulike typer innskudd og utestående volum av markedsfinansiering i ulike markeder og valutaer.

Øystein Olsen
29. november 2011

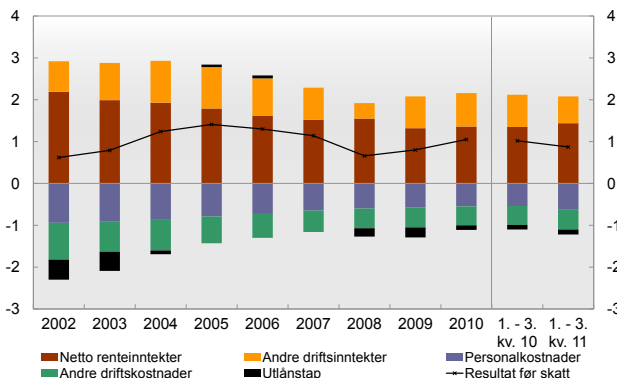
¹ Ifølge overgangsregelen skal bankenes ansvarlige kapital i 2011 være minst 80 prosent av kapitalen beregnet etter Basel I-kravene. Kravet omtales som gulvet i overgangsregelen

Figur 1.1 Sårbarheter i den norske banksektoren og kilder til risiko utenfor banksektoren¹⁾

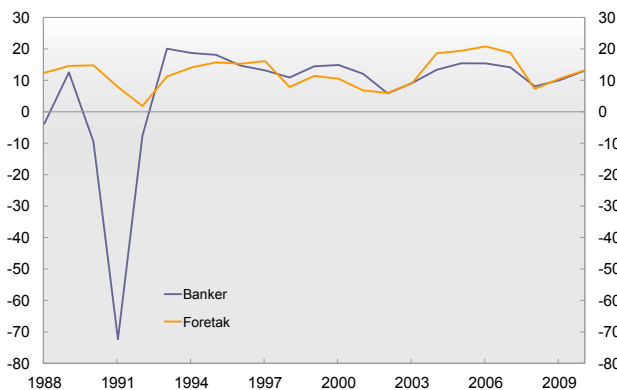
1) En verdi på 0, dvs. origo, indikerer laveste grad av risiko eller sårbarhet. Tilsvarende indikerer en verdi på 10 høyeste grad av risiko eller sårbarhet
Kilde: Norges Bank

Figur 1.2 Bankenes¹⁾ resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Prosent. Årstill. 2002 – 2010. 1. kv. – 3. kv. 2010 og 2011

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur 1.3 Egenkapitalavkastning etter skatt for norske banker¹⁾ og foretak. Prosent. Årstill. 1988 – 2010

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

Utsiktene til finansiell stabilitet

I Norges Banks analyser av finansiell stabilitet vurderes det om det finansielle systemet i Norge er robust overfor forstyrrelser som kan inntreffe. Utsiktene til finansiell stabilitet vil være gode dersom både sårbarheten i systemet er lav og faren for forstyrrelser er liten.

Det finansielle systemet i Norge er mer utsatt enn ved forrige rapport. Det er særlig situasjonen i de internasjonale finansielle markedene som bidrar til økt risiko for finansiell ustabilitet i Norge, se figur 1.1. I løpet av de siste månedene har uroen i internasjonale finansielle markeder tiltatt. Det gir seg utslag i økte risikopåslag samtidig som bankenes finansiering er blitt vanskeligere tilgjengelig. De makroøkonomiske forholdene gir også opphav til noe økt risiko. Vekstutsiktene for verdensøkonomien er svekket, og usikkerheten er høy. Vekstutsiktene for norsk økonomi er også noe nedjustert. På lengre sikt er husholdningens gjeldsbelastning og den høye boligprisveksten en risiko for finansiell ustabilitet.

Kilder til sårbarhet i den norske banksektoren

Kapital og inntjening

Siden 2009 har norske banker levert gode resultater og økt egenkapitalandelen. Bankene er likevel sårbare for uroen knyttet til gjeldsproblemene i Europa

Bankenes resultater så langt i år er gode, men noe svakere enn for samme periode i 2010, se figur 1.2. Svekkelsen skyldes hovedsaklig engangseffekter¹⁾ som bidro til å trekke opp resultatene i 2010. Korrigeret for disse effektene er bankenes resultater som andel av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK) om lag som på samme tid i fjor (se vedlegg I for ordforklaringer).

1) Personalkostnadene i første halvår 2010 var uvanlig lave på grunn av implementering av nytt AFP-regelverk, mens andre driftsinntekter var høye i samme periode på grunn av en engangsgevinst knyttet til fusjonen mellom Nordito (holdingselskap for BBS og Teller) og danske PBS Holding

Utlånstapene er lave og utgjorde annualisert om lag 0,1 prosent av GFK gjennom de tre første kvartalene i år. Samtidig har bankenes netto renteinntekter vært noe høyere sammenlignet med samme periode i fjor (se figur 1.2).

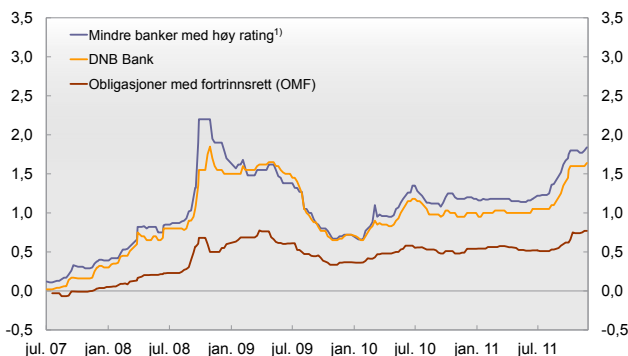
Gode resultater de siste årene har økt avkastningen på bankenes egenkapital. Bankenes egenkapitalavkastning var 13 prosent i 2010, se figur 1.3. Dette er høyere enn gjennomsnittet fra de siste 15 årene og om lag på samme nivå som for norske foretak. Ny kapital- og likviditetsregulering vil gjøre bankene mer robuste. Det vil kunne gjøre egenkapitalen i bankene mindre risikoutsatt og redusere investorenes krav til egenkapitalavkastning fremover.

Bankenes markedsfinansiering har siden 2007 blitt dyrere, se figur 1.4. Etter hvert som finansieringen som ble hentet før 2007, refinansieres til høyere påslag, øker bankenes finansieringskostnader. Lave utlånstap og kostnadskutt det siste tiåret har gjort det mulig for bankene å redusere sine rentemarginer. Rommet for ytterligere reduksjon er trolig begrenset. Bankene har imidlertid vært tilbakeholdne med å velte økte finansieringskostnader over på sine boliglånskunder og foretakskunder så langt i år, se figur 1.5 og figur 1.6. Skal bankene opprettholde lønnsomheten sin, må økte finansieringskostnader i større grad belastes kundene. I Norges Banks utlånsundersøkelse for tredje kvartal i år rapporterer bankene at de vil øke utlånsmarginen overfor husholdninger og foretak.

Gjeldskrisen i euroområdet vil kunne påvirke bankenes resultater. Norske banker er i liten grad direkte eksponert mot de gjeldstyngede eurolandene. Ved utgangen av 2010 utgjorde de norske bankenes samlede direkte eksponeringer mot de mest gjeldstyngede eurolandene under 1,3 prosent av forvaltningskapitalen. Fordringer på motparter, som igjen har fordringer på de gjeldstyngede landene, kan likevel være en risikofaktor for norske banker.

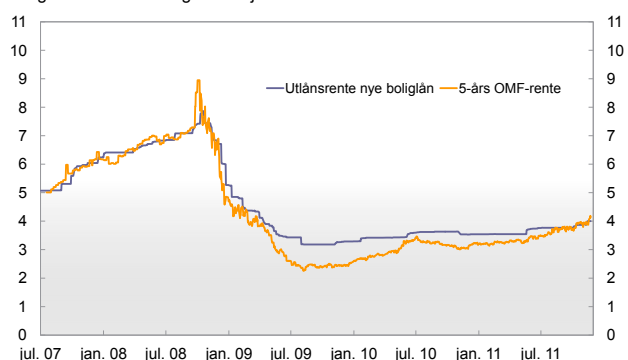
Uroen i finansmarkedene kan føre til verdifall på bankenes verdipapirporteføljer. Norske banker var ikke direkte eksponert mot det amerikanske subprimemarkedet i 2008, men i uroen som fulgte etter kollapsen av Lehman Brothers, sto kurstap på kredittobligasjoner og aksjer for halvparten av reduksjonen i resultatene for norske banker

Figur 1.4 Indikative kredittpåslag for 5-årige norske bankobligasjoner og obligasjoner med fortrinnsrett. Differanse mot swaprenter. Prosentenheter. Ukestall. Uke 27 2007 – Uke 47 2011

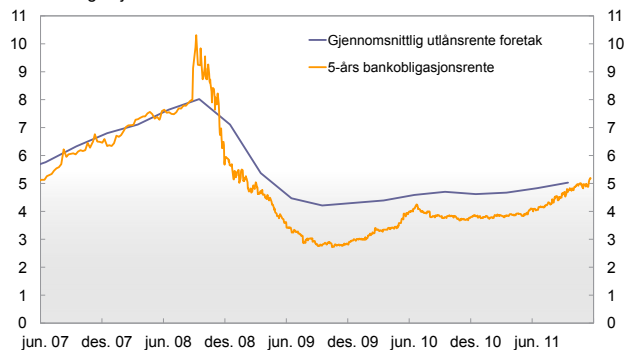
1) Banker med forvaltningskapital mellom 5 og 15 milliarder NOK og ratet A av DNB Markets
Kilde: DNB Markets

Figur 1.5 5-års OMF-rente¹) og vektet utlånsrente fra bankene på nye boliglån²). Prosent. Dagstall. 2. juli 2007 – 23. november 2011

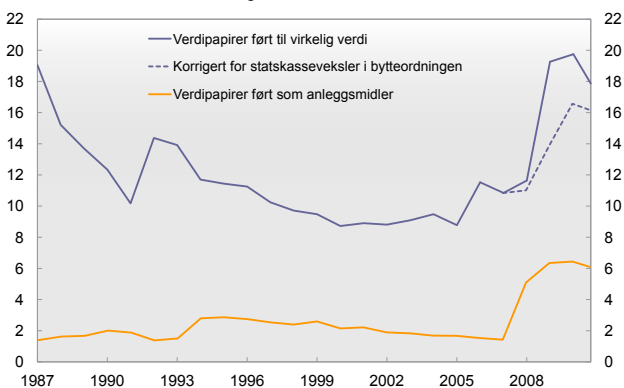
1) Sum av 3-måneders NIBOR og indikative påslag for 5-årige obligasjoner med fortrinnsrett
2) Renter på nye boliglån på 1 million kroner innenfor 60 prosent av kjøpesum med flytende rente
Kilder: Norsk Familieøkonomi AS, DNB Markets og Norges Bank

Figur 1.6 Gjennomsnittlig bankutlånsrente¹) til ikke-finansielle private foretak og 5-års bankobligasjonsrente²). Prosent. Kvartalstall og dagstall. 2. kv. 2007 – 3. kv. 2011 og 1. juli 2007 – 23. november 2011

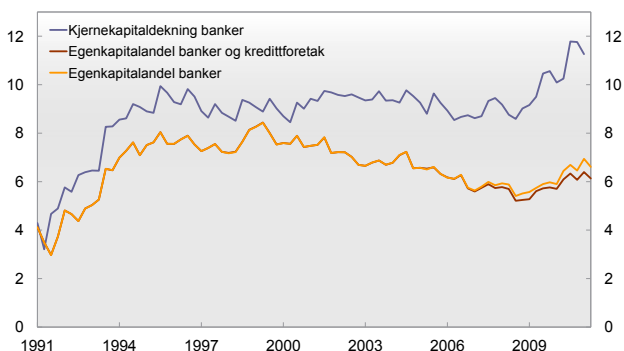
1) Alle banker i Norge
2) Sum av 3-måneders NIBOR og indikative påslag for 5-årige bankobligasjoner
Kilder: Statistisk sentralbyrå, DNB Markets og Norges Bank

Figur 1.7 Bankenes¹⁾ verdipapirer som andel av forvaltningskapital. Prosent. Årstill. 1987 – 2010 og 3. kv. 2011

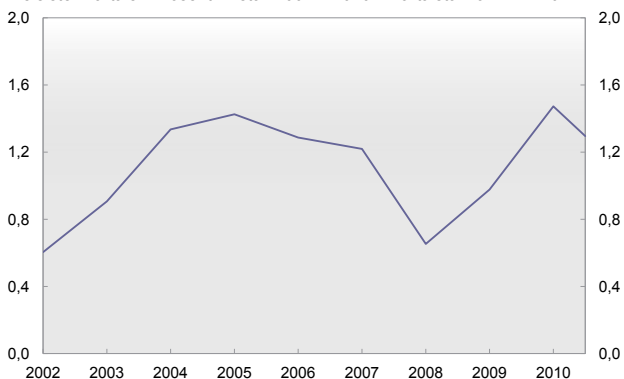
1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur 1.8 Bankene¹⁾ og OMF-kredittforetakenes²⁾ kjernekapitaldekning og egenkapitalandel. Prosent. Kvartalstall. 2. kv. 1991 – 3. kv. 2011³⁾

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Norske OMF-kredittforetak
3) Tall til og med 2. kvartal 2011 for kjernekapitaldekning
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 1.9 Bankenes¹⁾ resultat etter skatt i prosent av beregningsgrunnlag. Sum fire siste kvartaler. Prosent. Årstill 2002 – 2010. Kvartalstall for 2. kv. 2011.

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

fra 2007 til 2008 (se figur 1.2). Ved utgangen av 2010 utgjorde verdipapirer utsatt for markedssvingninger (ført til virkelig verdi) 19 prosent av norske bankers eiendeler, se figur 1.7. Det er noe høyere enn ved inngangen til 2008 når vi korrigerer for bankenes beholdning av statskassveksler knyttet til bytteordningen.² Om lag seks prosent av de norske bankenes eiendeler er verdipapirer klassifisert som anleggsmidler (se figur 1.7).³ Den bokførte verdien av disse verdipapirene påvirkes ikke direkte av endringer i markedsverdien, men bankene vil måtte bære tap ved mislighold.

Veksten hos våre handelspartnere har avtatt, og det er utsikter til lav vekst fremover. Dette vil ramme norske eksportbedrifter og redusere inntjeningen deres, se "Foretakene" side 22. Da kan bankenes tap på utlån og verdipapirer øke.

Gode resultater de siste årene har bidratt til å gjøre norske banker mer robuste. Siden utgangen av 2009 har bankene økt egenkapitalandelen med om lag 0,7 prosentpoeng, se figur 1.8. Forvaltningskapitalen til bankene har vokst i samme periode. Økningen i egenkapitalandelen skyldes derfor at bankene har økt egenkapitalen.

Norske banker oppfyller det nye minstekravet til kjernekapitaldekning i Basel III. Enkelte banker har imidlertid ikke høy nok kjernekapitaldekning til å møte de foreslåtte kravene om motsyklisk buffer og bevaringsbuffer.

Det midlertidige kravet om 9 prosent ren kjernekapitaldekning for de største bankene i EU fra 1. juli 2012 kan føre til at det blir etablert høyere minstekrav til kapitaldekning i markedet, se rammen "Banktiltak i EU" side 31. De største norske bankene bør derfor styrke den rene kjernekapitaldekningen. Bankene har gode muligheter til å øke kjernekapitaldekningen ved å holde tilbake deler av overskuddet ved slutten av året, se figur 1.9.⁴

2) Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) som bankene benytter i bytteordningen, føres også som verdipapirer på eiendelssiden av bankenes balanser

3) Retningslinjer fra 16. oktober 2008 gav norske banker muligheten til å omklassifisere verdipapirer fra omløpsmidler til "hold til forfall". Seks banker benyttet seg av denne muligheten. Dette forklarer den kraftige veksten i verdipapirer ført som anleggsmidler i figur 1.7

4) For en gjennomgang av bankenes ulike tilpasningsmuligheter og anslåtte effekter, se Jacobsen, Kloster, Kvinlog og Larsen (2011): "Makroøkonomiske virkninger av høyere kapitalkrav for bankene". Staff Memo, 14/2011. Norges Bank

Finansiering

Norske banker er sårbare hvis tilgangen på langsiktig markedsfinansiering skulle stoppe opp for en lengre periode. Mer langsiktig finansiering og mer likvide eien-deler vil gjøre bankene mindre sårbare mot uro

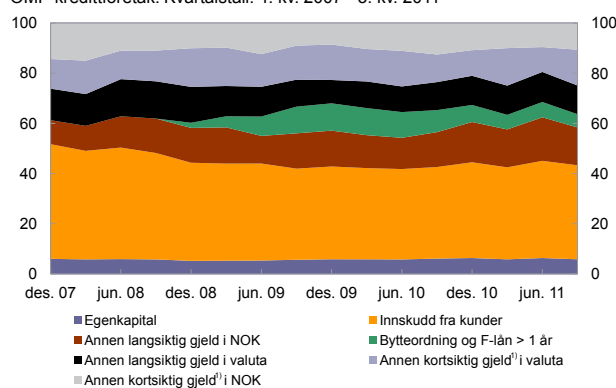
Innskudd og langsiktig markedsfinansiering er de to viktigste finansieringskildene for norske banker og kredittforetak som utsteder obligasjoner med fortrinnsrett (OMF-kredittforetak), se figur 1.10. Institusjoner som har en høy andel av finansieringen i form av innskudd og langsiktig markedsfinansiering, vil være mindre sårbare for svikt i markedene for finansiering. Innskuddsandelen er lavere enn før finanskrisen. Tidsbegrensede tiltak fra myndighetene i 2008 og 2009 bidro til at andelen langsiktig markedsfinansiering ble holdt oppe og til dels økte.

De største norske bankene mangler fremdeles en betydelig andel langsiktig markedsfinansiering for å oppfylle foreslåtte krav til stabil finansiering, se figur 1.11. Dette er internasjonale krav som ventes å bli innført i 2018. Banker som oppfyller kravene tidligere, vil være mer robuste overfor uro i markedene.

Løpetiden på den langsiktige markedsfinansieringen til norske banker og OMF-kredittforetak har falt noe siden forrige rapport, se figur 1.12. Uroen knyttet til statsgjeld gjør at europeiske banker har hatt problemer med å fornye sin langsiktige markedsfinansiering. Investorer og motparter vegrer seg for å gi lån på like lange løpetider som før. Problemene har særlig vært knyttet til bankobligasjoner, men det har også vært noe vanskeligere å få lagt ut nye OMF-er. Norske banker er sårbare hvis tilgangen på langsiktig markedsfinansiering skulle stoppe opp for en lengre periode, se figur 1.13. I de nærmeste månedene er det bankobligasjoner som dominerer forfallene.

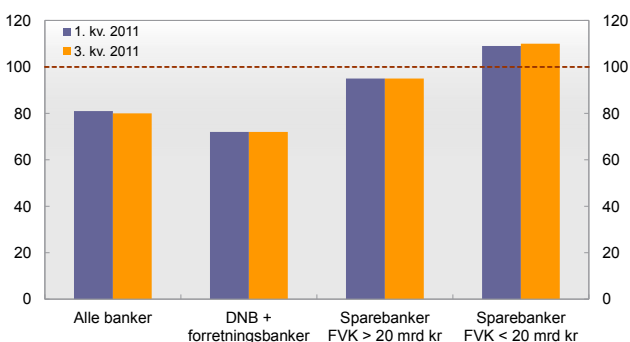
Norske banker har store forfall i 2014 i tilknytning til bytteordningen. Dette innebærer en betydelig refinansieringsrisiko. Finansdepartementet har derfor åpnet opp for førtidig innfrielse i bytteordningen. Det legger til rette for en mer gradvis avvikling av bytteordningen og jevnere utvikling i bankenes låneopptak. I tillegg til å erstatte forfallene i bytteordningen med langsiktig opplåning i

Figur 1.10 Finansiering i prosent av forvaltningskapital. Norskeide banker og OMF-kredittforetak. Kvartalstall. 4. kv. 2007 - 3. kv. 2011

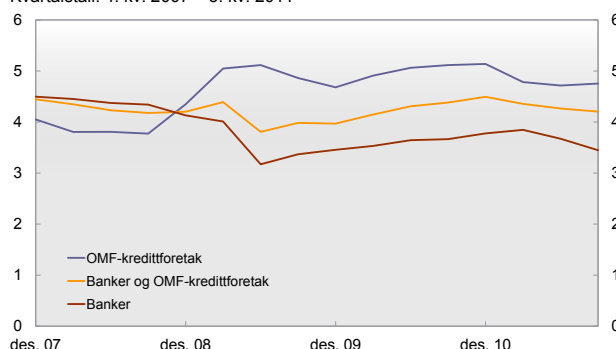
1) Kortsiktig gjeld har opp til ett års gjenværende løpetid
Kilde: Norges Bank

Figur 1.11 Bankenes¹⁾ stabile finansiering i prosent av krav til stabil finansiering.²⁾ Vektet gjennomsnitt for gruppen. Per utgangen av kvartalet

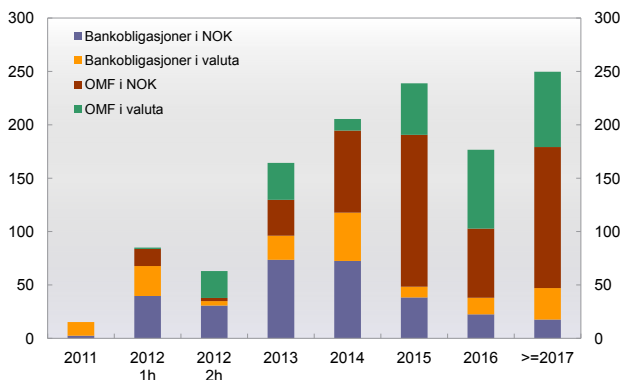
Stiplet linje viser kravet til stabil finansiering (Basel III)
1) Utvalget består av alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Norges Banks estimer
Kilde: Norges Bank

Figur 1.12 Bankene og OMF-kredittforetakenes¹⁾ vektete gjenværende løpetid på brutto markedsfinansiering som forfaller om mer enn ett år. I antall år. Kvartalstall. 4. kv. 2007 - 3. kv. 2011

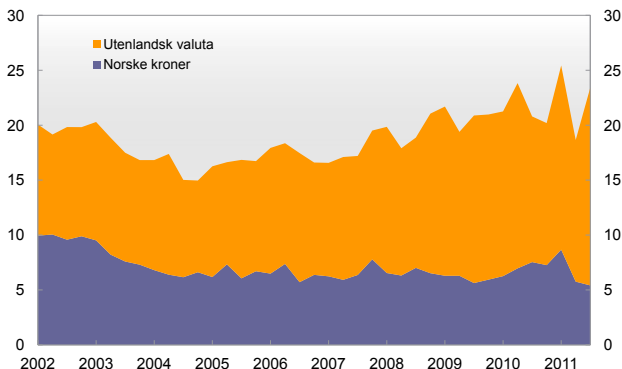
1) Utvalget består av alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av utenlandske datterselskaper og filialer i Norge. Brudd i serien i 2. kvartal 2009 som følge av mer spesifiserte intervaller
Kilde: Norges Bank

Figur 1.13 Bankene og OMF-kredittforetakenes senior obligasjonsgjeld fordelt etter forfall i NOK og valuta. Per 23.11.2011. Milliarder kroner

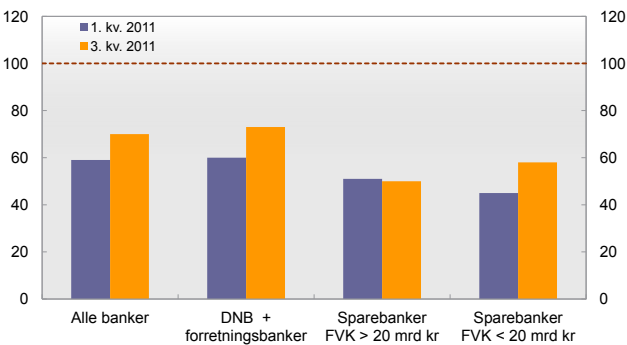
Kilder: Bloomberg og Stamdata

Figur 1.14 Bankenes¹⁾ brutto kortsiktige markedsfinansiering i prosent av forvaltningskapitalen. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 2002 – 3. kv. 2011

1) Utvalget består av alle banker med unntak av utenlandske datterbanker og filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur 1.15 Bankenes¹⁾ likvide eiendeler i prosent av krav til likvide eiendeler.²⁾ Vektet gjennomsnitt for gruppen. Per utgangen av kvartalet

Stiplet linje viser kravet til likvide eiendeler (Basel III)
1) Utvalget består av alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge.
2) Norges Banks estimater
Kilde: Norges Bank

markedet, må bankene ha mer langsiktig finansiering for å tilpasse seg de foreslåtte kravene til stabil finansiering.

I mange land har bankene også fått redusert adgangen til viktige markeder for kortsiktig finansiering. Også for norske banker er løpetidene blitt kortere. Norske banker er avhengige av kortsiktig finansiering, se figur 1.14. En betydelig andel av denne er i utenlandsk valuta. Bankene reduserer noe av likviditetsrisikoen ved å holde kortsiktige eiendeler i valuta. I urolige tider kan denne utenlandsfinansieringen gjøre bankene mer sårbare hvis investorene i mindre grad gir finansiering til utenlandske låntakere. Skandinaviske banker med god rating har hittil opprettholdt tilliten i internasjonale lånemarkeder.

Banker som har godt med likvide eiendeler, vil kunne klare seg bedre når det er uro i markedene. Bankenes beholdning av statspapirer har falt de siste to årene. Det har sammenheng med at bankene ble tilført statspapirer gjennom bytteordningen i 2008 og 2009. En del av disse videreselges, og etter hvert som avtalene i bytteordningen forfaller, vil bankenes beholdning av statspapirer falle ytterligere.

Mange banker oppfyller ikke det nye kravet til likvide eiendeler som ventes innført i 2015, se figur 1.15. Kravet er utformet som en stresstest, hvor det kreves at bankenes likvide eiendeler blant annet skal dekke betydelige kundeuttrekk i en periode på 30 dager med stor markedsuro. Bankene kan tilpasse seg kravet ved å øke sine beholdninger av sikre og lett omsettelige eiendeler, eller ved å skaffe seg mer stabil finansiering. Bankene blir da i bedre stand til å takle perioder med uro i markedene de finansierer seg i.

Struktur

Kundeinnskudd er en viktig finansieringskilde for mindre banker i Norge, mens de store bankene er avhengige av utenlandske finansieringskilder

Det er store forskjeller i hvordan norske banker finansierer seg. For de store bankene er gjeld til andre kredittinstitusjoner en viktig finansieringskilde, se figur 1.16. Små og mellomstore banker finansierer seg i større grad med

kundeinnskudd, og en høyere andel av innskuddene er garanterte av Bankenes sikringsfond. Disse bankene er for små til at det er lønnsomt å legge ut obligasjoner i utenlandske markeder.

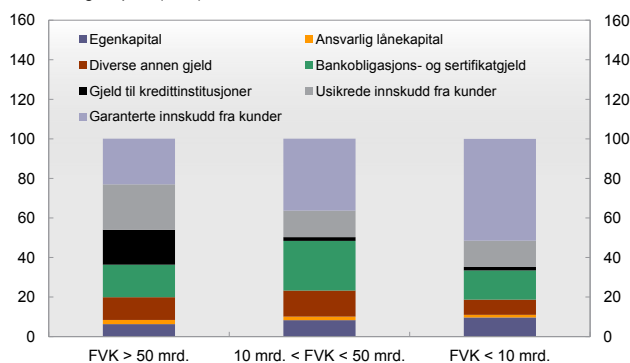
Utstedelse av OMF er blitt en viktig finansieringskilde for bankkonsernene. For de to største norske bankkonsernene, DNB Bank og SpareBank 1 SR-Bank, utgjorde OMF om lag 1/6 av finansieringen ved utgangen av 2010, se figur 1.17. Samarbeid mellom flere banker om felles OMF-kredittforetak, som Terra Boligkreditt, gir størrelse og gjør det mulig for flere norske OMF-kredittforetak å hente finansiering i utenlandske obligasjonsmarkeder.

De største bankene i Norge henter en stor del av sin finansiering i utlandet. Utlånsveksten fra den norske banksektoren har i en årrekke vært høyere enn innskuddsveksten, og det norske obligasjonsmarkedet har ikke vært stort nok til å dekke dette finansieringsgapet. Fra utgangen av 1999 til utgangen av 2010 økte banker og OMF-kredittforetaks utlån til kunder med 232 prosent, mens bankenes innskudd fra kunder økte med 154 prosent.

En betydelig del av de store bankenes gjeld til kredittinstitusjoner kommer fra utenlandske kilder. Det skyldes blant annet at de tre største utenlandskeide institusjonene, datterbanken Nordea Bank Norge og filialene Fokus Bank og Handelsbanken, i stor grad blir finansiert av sine utenlandske morbanker. Markedsfinansiering i utenlandsk valuta gir bankene tilgang til flere investorer og mulighet til å utstede større volumer. På den andre siden fører avhengigheten av utenlandske finansieringskilder til at norsk banksektor kan være sårbar overfor kraftig uro i internasjonale finansmarkeder.

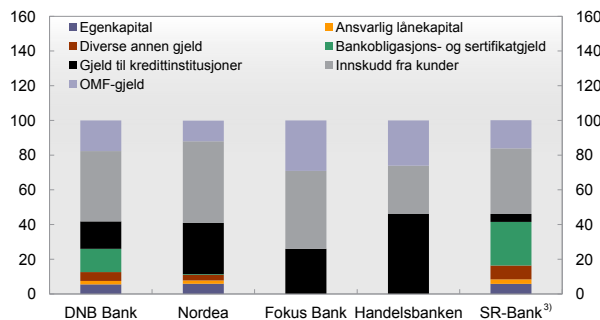
Finansieringsstrukturen til datterbanker og filialer av utenlandske banker i Norge gjør dem avhengige av morbankenes finansieringsevne. Morbankene henter sin finansiering i internasjonale markeder. Denne sentraliseringen av finansieringsaktivitetene i bankkonsernene gir trolig lavere finansieringskostnader og større muligheter for diversifisering av finansieringskilder. Finansieringsmulighetene avhenger også av investorenes syn på morbankens soliditet, som er påvirket av den økonomiske situasjonen i

Figur 1.16 Finansieringsstruktur for norske banker¹⁾. Inndeling i grupper etter forvaltningskapital (FVK).²⁾ Andeler av balanse. Prosent. Per 2. kv. 2011

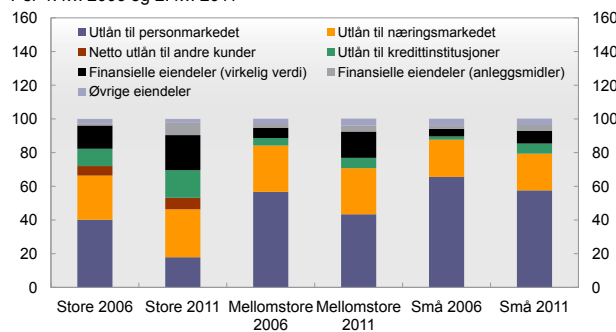
1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Nordlandsbanken er inkludert i gruppen FVK > 50 mrd.
Kilde: Norges Bank

Figur 1.17 Finansieringsstruktur for de fem største bankkonsernene.¹⁾ Andeler av totalbalanse.²⁾ Prosent. Per 4. kv. 2010

1) DNB Bank, Nordea Bank Norge, Fokus Bank filial av Danske Bank, Handelsbanken NUF og SpareBank 1 SR-Bank
2) Andeler av utlån for Fokus Bank filial av Danske Bank, Handelsbanken NUF
3) Inkludert utlån overført til SpareBank 1 Boligkreditt
Kilder: Offentlig finansiell informasjon fra institusjonene og Norges Banks anslag

Figur 1.18 Aktivasammensetning for norske banker¹⁾. Inndeling i grupper etter forvaltningskapital (FVK) per 2. kvartal 2011.²⁾ Andeler av balanse. Prosent. Per 4. kv. 2006 og 2. kv. 2011

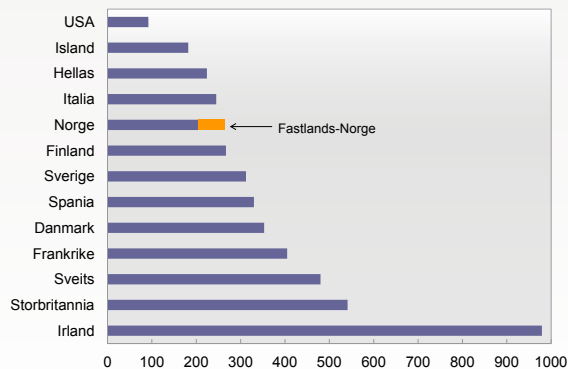
1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Store: FVK > 50 mrd., mellomstore: 10 mrd. < FVK < 50 mrd., små: FVK < 10 mrd.
Nordlandsbanken er inkludert i gruppen store
Kilde: Norges Bank

Størrelsen på banksektoren i ulike land

Banksektoren i Norge utgjør en mindre andel av økonomien enn banksektoren i en rekke andre land, se figur 1. Under finanskrisen har vi sett flere eksempler på at en stor banksektor kan utgjøre en risiko for statsfinansene. Tydeligst var dette på Island og i Irland, men også land som Storbritannia og Sveits er blitt svært oppmerksomme på denne risikoen. Når banker trenger støtte fra staten, blir statens finansielle posisjon svekket. Når banksektoren er stor i forhold til økonomien og staten har høy gjeld på forhånd, kan denne tilleggsbelastningen utløse en statsfinansiell krise. Den krisen vi nå ser i land som Irland og Spania, har en slik bakgrunn, mens den i andre land som Hellas og Italia, mer skyldes økt oppmerksomhet rundt gammel gjeld.

Sammenhengen mellom bankkriser og statsgjeldskriser er ikke ny. Reinhart og Rogoff har i boken "This time is different" dokumentert at en slik sammenheng er et vanlig trekk i krisesituasjoner. Men sammenhengen kan gå i begge retninger. Bankkriser kan utløse statsgjeldskriser, men statsgjeldskriser kan også utløse bankkriser. Det siste kan nå skje i mange europeiske land der bankene sitter med store beholdninger av statsgjeld.

Figur 1 Forvaltningskapitalen til banksektoren som andel av BNP i ulike land. Prosent. Per 31.12.2010

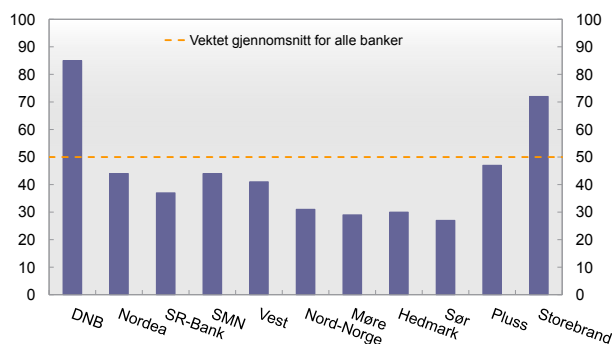
Kilder: Sentralbanker, Thomson Reuters, FDIC, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

hjemlandet og i andre land hvor banken har virksomhet. Dårlige økonomiske utsikter i hjemlandet kan dermed også svekke morbankens vilje og evne til å finansiere datterbanker og filialer. På den andre siden kan innslaget av utenlandske banker i Norge bidra til at finansieringen av norsk banksektor blir mindre sårbar i perioder med dårligere økonomisk utvikling i Norge enn ute.

Siden regelverket for OMF ble innført i 2007, har bankene overført store deler av sine boliglån til OMF-kredittforetak. Det har ført til store forandringer i sammensetningen av bankenes eiendeler, se figur 1.18. Andelen utlån til personmarkedet, hvorav boliglån utgjorde 82 prosent ved utgangen av tredje kvartal 2011, har falt betydelig, mest for de store bankene. Samtidig har andelen finansielle eiendeler vurdert til virkelig verdi og utlån til kredittinstitusjoner økt.

Ved utgangen av tredje kvartal 2011 hadde norske banker og OMF-kredittforetak lånt ut om lag 1540 milliarder kroner til boligformål, hvorav 51 prosent i OMF-kredittforetakene. Andelen som er overført til OMF-kredittforetak, varierer mye mellom banker, se figur 1.19. Over 80 prosent av DNB Banks boliglån er plassert i DNB Boligkreditt, mens de fleste andre store og mellomstore banker har overført rundt 40 prosent. Dersom alle norske banker overfører en like stor andel av boliglånene som DNB Bank, vil ytterligere 530 milliarder kroner av dagens boliglån kunne bli overført til OMF-kredittforetakene.

Figur 1.19 Andel av boliglån som banker¹⁾ har overført til OMF-kredittforetak. Gjennomsnitt for alle banker.²⁾ Prosent. Per 2. kv. 2011³⁾

1) Banker med forvaltningskapital over 35 milliarder per 2. kvartal 2011

2) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge

3) Per 4. kvartal 2010 for Nordea Bank Norge

Kilder: Offentlig finansiell informasjon fra institusjonene og Norges Banks anslag

Det er bare boliglån med belåningsgrad inntil 75 prosent som teller med i sikkerhetsmassen til OMF-kredittforetak. Bankene kan derfor ikke utstede OMF basert på alle boliglån. Hvor stor andel hver enkelt bank ønsker å overføre, vil avhenge av sammensetningen av bankens boliglånsportefølje og hvor mye bankens styrende organer mener kan overføres uten at det går utover kredittvurderingen av banken og dens finansieringskostnader. For å oppfylle regelverkskravet om at sikkerhetsmassens verdi til enhver tid skal overstige verdien av utstedte OMF, opererer OMF-kredittforetakene med overpantsettelse. Det betyr at de ikke utsteder OMF for hele volumet av boliglån de har på sin balanse.

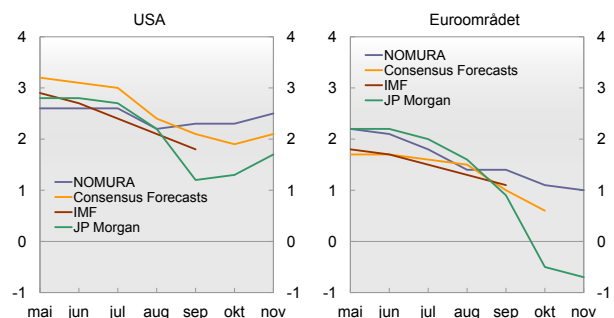
Kilder til risiko utenfor den norske banksektoren

Makroøkonomiske forhold

Vekstutsiktene for verdensøkonomien er svekket. Usikkerheten om den videre økonomiske utviklingen er særlig høy i Europa

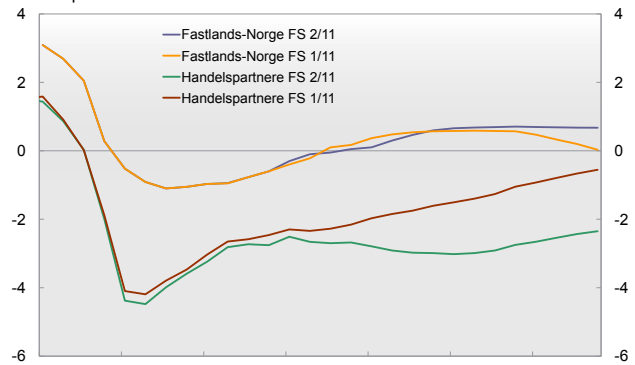
De realøkonomiske utsiktene har svekket seg siden forrige rapport. Etter god vekst hos de fleste handelspartnerne i første kvartal, avtok oppgangen i andre kvartal. Industrielandene står trolig overfor en langvarig lavkonjunktur. Uroen knyttet til statsgjeld i enkelte europeiske land har økt og spredd seg til flere land og markeder, se ”Penge- og kredittmarkedene” side 17. Samtidig er den private etterspørselen etter varer og tjenester fortsatt svak og arbeidsledigheten høy i mange land. Høy statsgjeld i Europa, i kombinasjon med at markedsaktørene er urolige for hvorvidt gjelden lar seg betjene på sikt, gir lite finanspolitisk spillerom. I USA har husholdningene behov for ytterligere nedbelåning, og selv om boligmarkedet nå synes å ha stabilisert seg noe, er utviklingen fortsatt svak. Ulike aktører har gradvis nedjustert sine anslag for fremtidig vekst i Europa, se figur 1.20, og ledende indikatorer for fremtidig aktivitet i OECD-landene har falt. Vi venter nå at veksten ute blir lavere enn vi la til grunn i forrige rapport, se figur 1.21.

Figur 1.20 Anslag på BNP-vekst for USA og euroområdet for 2012. Prosent. Månedstall. Anslag gitt på ulike tidspunkt i 2011

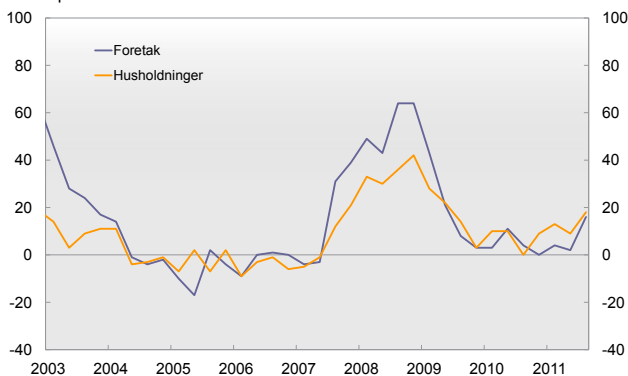
Kilder: Nomura, Consensus Economics, IMF og JP Morgan

Figur 1.21 Anslag på produksjonsgapet¹⁾ for Fastlands-Norge og Norges handelspartnerne. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 2008 – 4. kv. 2014

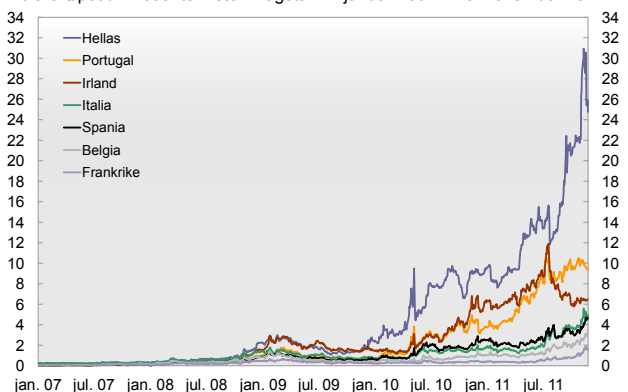
1) Produksjonsgapet måler den prosentvise forskjellen mellom BNP og anslått potensielt BNP
Kilder: Statistisk sentralbyrå, IMF og Norges Bank

Figur 1.22 Utlånsundersøkelser for euroområdet. Prosentvis andel banker som har strammet til kredittpraksis minus prosentvis andel banker som har lettet på kredittpraksis. Kvartalstall. 1. kv. 2003 – 3. kv. 2011

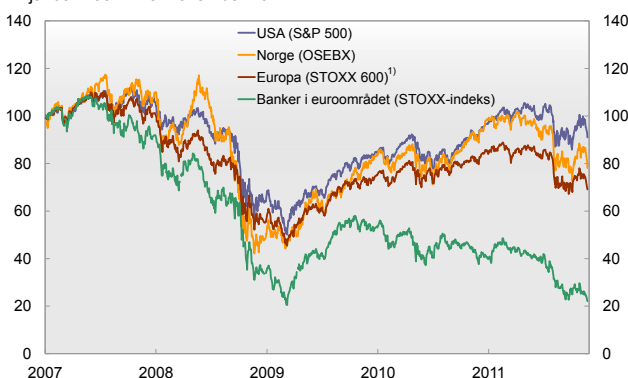
Kilde: Den europeiske sentralbanken (ESB)

Figur 1.23 Påslag på statsobligasjoner. Avvik mot tyske statsobligasjoner. 10 års løpetid. Prosentenheter. Dagstall. 1. januar 2007 – 23. november 2011

Kilde: Thomson Reuters

Figur 1.24 Aksjeindekser. Indeksert. 1. januar 2007=100. Dagstall. 2. januar 2007 – 23. november 2011

1) STOXX 600 Banks er en kapitalvektet indeks bestående av europeiske banker
Kilde: Thomson Reuters

IMF vurderer at risikoen knyttet til finansiell stabilitet globalt har økt betydelig siden april.⁵ Usikkerheten om utviklingen fremover er stor, og en forverring av gjeldsproblemene i Europa vil kunne dempe vekstutsiktene ytterligere. Flere europeiske banker har store beholdninger av statspapirer utstedt av gjeldstyngede land på sine balanser. Markedsaktørenes lave tillit til at de mest utsatte landene kan betjene statsgjelden, smitter dermed over på bankene. Bankene strammer inn utlånspraksisen, se figur 1.22, noe som bidrar til å svekke vekstutsiktene ytterligere. På den andre siden vil en troverdig plan for å håndtere problemene kunne bidra til at vekstutsiktene bedres. En oppkapitalisering av bankene, se boks side 31, vil kunne bidra til at markedets tillit til banksystemet og den økonomiske aktiviteten fremover tar seg opp.

Aktiviteten i Norge holdes oppe av godt bytteforhold, høy befolkningsvekst, god vekst i oljeinvesteringer, stimulanter fra finanspolitikken og lav rente. Den registrerte arbeidsledigheten har vært stabil, og lønnsveksten har tatt seg noe opp. Men uro i finansmarkedene og svakere etterspørsel etter varer og tjenester fra våre handelspartnere demper aktiviteten i eksportsektoren. Tillitsindikatorer for husholdningene i Norge har falt som følge av internasjonal uro. Dersom uroen ute fortsetter, og lavkonjunkturen ute blir dypere og mer langvarig enn ventet, kan det føre til at både bedrifter og husholdninger blir mer tilbakeholdne. Lavere etterspørsel fra utlandet og lavere eksportpriser vil dessuten kunne dempe aktiviteten i norske eksportnæringer ytterligere, med videre ringvirkninger til andre deler av næringslivet.

Penge- og kredittmarkedene

Uroen i internasjonale penge- og kredittmarkeder har gradvis ført til dyrere og mindre tilgjengelig finansiering for bankene

Uroen i penge- og kredittmarkedene har tiltatt siden forrige rapport. Rentene på obligasjoner utstedt av stater med høy gjeld har steget kraftig og er på et svært høyt nivå, se figur 1.23. Uroen har ført til store bevegelser og høy usikkerhet i aksjemarkedene, se figur 1.24. Europeiske banker blir

5 Se IMF (2011): *Global Financial Stability Report*, oktober

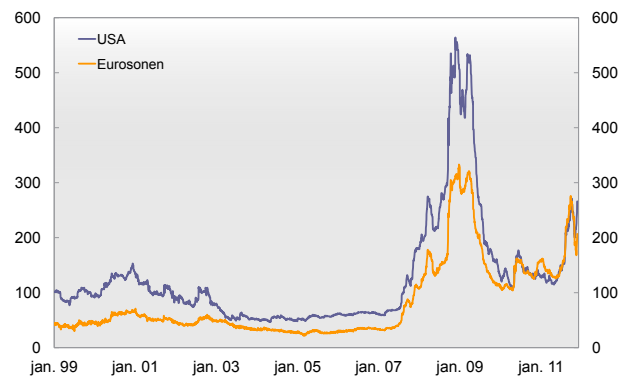
påvirket av statsgjeldsuroen gjennom flere kanaler. Verditalp på bankenes beholdning av statspapirer svekker deres resultater. Svakere resultater og fall i panteverdien på statspapirer som bankene benytter som sikkerhet for lån, reduserer bankenes tilgang på finansiering. Enkelte banker har fått billigere markedsfinansiering fordi investorene forventer at staten skal dekke tap i disse bankene. Når statsfinansene forverres, blir denne implisitte statsgarantien mindre verdt. Det kan gi de aktuelle bankene dårligere finansieringsbetingelser.

Risikopåslagene på europeiske bankers obligasjonsfinansiering er høyere enn ved forrige rapport, se figur 1.25. Økte påslag gjenspeiler både økt kredittrisiko og redusert markedslikviditet. Mange banker har problemer med å finansiere virksomheten, og den europeiske sentralbanken (ESB) har måttet tilføre likviditet. Europeiske banker har siden juli i år utstedt et svært lavt volum av senior bankobligasjoner. Usikkerhet om hvor store tap eiere av senior bankobligasjoner vil måtte bære ved redningsaksjoner i bankene, kan ha redusert etterspørselen etter usikret obligasjonsgjeld.

Europeiske bankers tilgang på kortsiktig markedsfinansiering er svekket. Det amerikanske dollarmarkedet, hvor amerikanske pengemarkedsfond er viktige investorer, har vært en viktig finansieringskilde for europeiske banker. De amerikanske pengemarkedsfondene har de siste månedene redusert sin beholdning av kortsiktige utlån til europeiske banker betraktelig. Disse pengemarkedsfondene har imidlertid økt sine utlån til skandinaviske banker i den samme perioden, noe som gjenspeiler at skandinaviske banker betraktes som tryggere enn flere andre europeiske banker. Fremover kan europeiske banker også bli påvirket av situasjonen i amerikansk økonomi, som preges av svak vekst, høy arbeidsledighet og politisk uenighet om håndteringen av statsfinansene i USA.

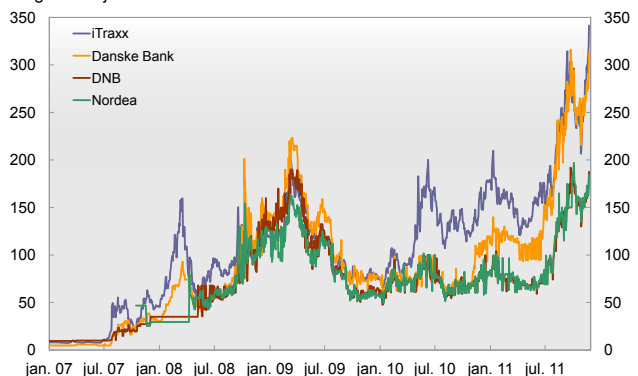
Uroen ute øker risikopåslagene som norske banker og kredittforetak må betale for nye obligasjonslån (se figur 1.4). Selv om CDS-prisene til DNB har steget som følge av den internasjonale uroen, er de fortsatt lavere enn gjennomsnittet av CDS-prisene til flere europeiske banker, se figur 1.26. Det tyder på at investorer fremdeles anser

Figur 1.25 Risikopåslag på europeiske og amerikanske bankobligasjonsindekser. 5 års gjennomsnittlig løpetid. AA-rating. Basispunkter. 30. desember 1996 – 23. november 2011

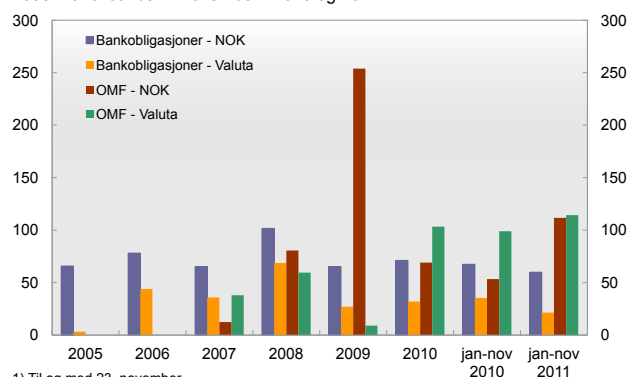
Kilde: Thomson Reuters

Figur 1.26 CDS-priser 5 års senior obligasjonsgjeld. iTraxx Senior Financials (25 store europeiske finansinstitusjoner) og nordiske banker. Basispunkter. Dagstall. 1. januar 2007 – 23. november 2011

Kilde: Bloomberg

Figur 1.27 Utstedt volum av bankobligasjoner og OMF fra norske banker og kredittforetak. Milliarder NOK. Årstall og månedstall. 2005–2010. Januar – november¹⁾ 2010 og 2011

1) Til og med 23. november
Kilder: Stamdata og Bloomberg

Figur 1.28 Differanse mellom tremåneders pengemarkedsrente og forventninger om styringsrenten i markedet.¹⁾ Prosentenheter. 5-dagers glidende gjennomsnitt. Dagstall. 5. januar 2007 – 23. november 2011

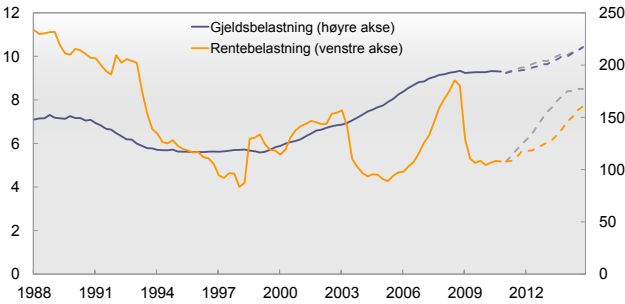

1) Forventet styringsrente er avledet fra Overnight Indexed Swap (OIS)-renter. OIS for Norge er skjønsmessig beregnet av Norges Bank
Kilder: Bloomberg, Thomson Reuters og Norges Bank

norske banker for å være blant de mest robuste europeiske bankene. Risikopåslagene for OMF har ikke økt like kraftig som risikopåslagene for senior bankobligasjoner. Norske banker har hittil i år utstedt et lavere volum av senior bankobligasjoner og et høyere volum av OMF enn i tilsvarende periode i fjor, se figur 1.27. Økt etterspørsel etter OMF og lavere etterspørsel etter senior bankobligasjoner gjenspeiler at investorene søker lav kredittrisiko i en situasjon med høy usikkerhet i markedene.

Risikopåslaget i det norske pengemarkedet har gått betydelig opp de siste månedene, se figur 1.28. Økte pengemarkedsrenter bidrar til at renter på markedsfinansiering med lengre løpetider også stiger, ettersom pengemarkedsrenten brukes som referanse for prisingen av lange lån med flytende rente. Sammenlignet med andre land har risikopåslaget i pengemarkedet i normale tider ofte vært høyt i Norge, noe som kan tyde på at det norske pengemarkedet til tider ikke fungerer godt nok. For å bedre omfordelingen av likviditeten mellom norske banker, har Norges Bank fra 3. oktober i år lagt opp til at bankene får forrentet en begrenset mengde innskudd i Norges Bank til styringsrenten. Innskudd utover en slik kvote får lavere rente. Det nye likviditetssystemet har trolig ført til økt aktivitet i det norske pengemarkedet.

Figur 1.29 Husholdningenes gjeldsbelastning¹⁾ og rentebelastning²⁾. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 1988 – 4. kv. 2014³⁾

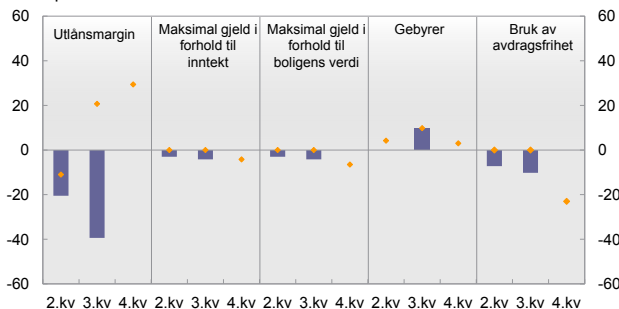

1) Lånegjeld i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2014
2) Renteutgifter etter skatt i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2014, pluss renteutgifter
3) Fremskrivinger fra 1. kv. 2011 – 4. kv. 2014 fra *Pengepolitisk rapport 3/2011*. Grå stiplede linjer viser fremskrivinger fra *Pengepolitisk rapport 2/2011*
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Husholdninger

Høy gjeld og boligprisvekst gjør at sårbarheten i husholdningssektoren er høy. Dette representerer en risiko for finansiell stabilitet på lengre sikt

Figur 1.30 Endring i kredittpraksis overfor husholdninger. Faktorer som påvirker kredittpraksisen. Prosent. Nettotall.¹⁾ 2) Per 3. kv. 2011

1) Nettotall fremkommer ved å veie sammen svarene i undersøkelsen. De blå søylene viser utviklingen det siste kvartalet. De gule punktene viser forventet utvikling for neste kvartal. De gule punktene er forflyttet ett kvartal fram i tid
2) Positive tall for utlånsmargin og gebyrer betyr strammere kredittpraksis. Negative tall for de andre faktorene innebærer strammere kredittpraksis
Kilde: Norges Bank

Husholdningenes gjeld fortsetter å vokse raskere enn disponibel inntekt. Det øker gjeldsbelastningen til husholdningene og gjør dem sårbare for høyere renter og bortfall av inntekt, se figur 1.29. Flere husholdninger vil da få mindre midler tilgjengelig for konsum, og noen vil kunne få problemer med å betjene sine lån. Lavere etterspørsel fra husholdningene vil virke negativt inn på foretakenes inntjening og kan føre til økte tap på utlån til foretak.

Ifølge likningsstatistikk ble andelen husholdninger med gjeldsbelastning over 500 prosent noe redusert fra 2008 til 2009, men andelen er fortsatt høy.

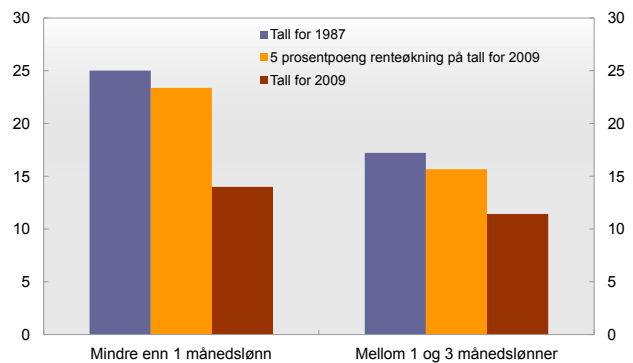
Dagens lave rentenivå gir en lav rentebelastning for husholdningene (se figur 1.29). Det bidrar til god gjelds- betjeningsevne på kort sikt. Den høye gjeldsbelastningen gjør imidlertid at rentebelastningen svinger mer med rentenivået. På lengre sikt må en derfor legge til grunn at rentebelastningen vil øke.

Finanstilsynets boliglansundersøkelse viser at andelen lån til kjøp av bolig med belåningsgrad over 90 prosent har økt fra 34 til 38 prosent fra 2010 til 2011. Finanstilsynet har foreslått å stramme inn retningslinjene for forsvarlig utlånspraksis for boliglån, blant annet ved å senke nivået for forsvarlig belåningsgrad fra 90 til 85 prosent.⁶ På kort sikt er det grunn til å tro at innstrammingen i hovedsak vil dempe opplåningen til førstegangs- kjøpere. Basert på tidligere analyser av regulering av utlånspraksis vil de foreslåtte innstrammingene trolig ha en moderat effekt på husholdningenes låneopptak.⁷

Ifølge Norges Banks utlånsundersøkelse for tredje kvartal 2011 planlegger bankene å stramme inn på kredittpraksisen overfor husholdningene, se figur 1.30. De vil særlig stramme inn på bruken av avdragsfrihet og øke utlåns- marginen. En innstramming i kredittpraksisen vil kunne dempe husholdningenes gjeldsvekst.

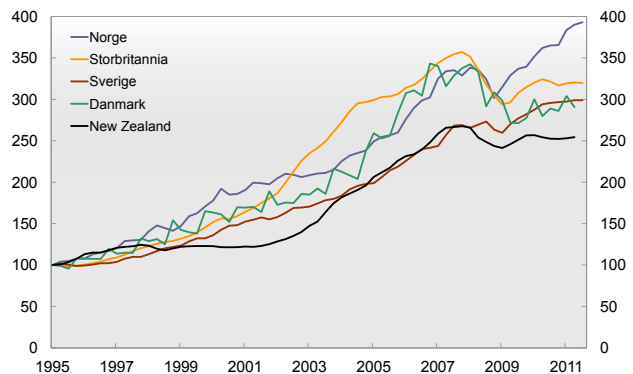
Husholdningenes finansielle margin viser hvor mye husholdningene sitter igjen med etter at de har betalt skatt, lånerenter og nødvendige levekostnader. Marginen skal blant annet dekke avdrag på lån. Andelen husholdninger med liten finansiell margin avtok fram mot 2007, men har deretter økt noe. I 2009 hadde 14 prosent (om lag 300 000 husholdninger) av husholdningene mindre enn en månedslønn i finansiell margin. Dette er en klart lavere andel enn i 1987, se figur 1.31. Disse husholdningene vil imidlertid være sårbare for høyere renter og bortfall av inntekt. Ved en fem prosentpoengs renteheving vil andelen med liten finansiell margin stige til 23 prosent. Dette er om lag på samme nivå som i 1987 (se figur 1.31).

Figur 1.31 Andel privathusholdninger med under 3 månedslønner i finansiell margin¹⁾. Årstall. 1987 og 2009

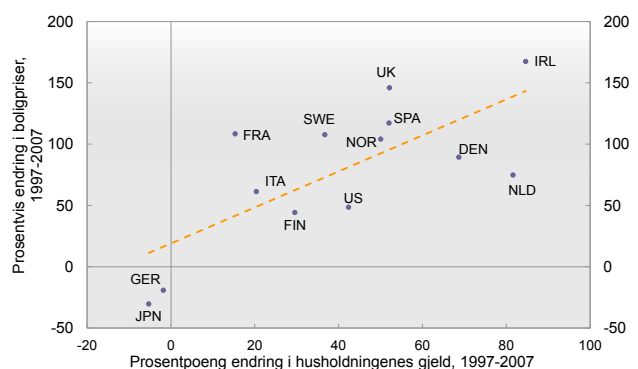
1) Finansiell margin er årlig inntekt etter skatt fratrukket renteutgifter og SIFO-utgifter
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.32 Boligpriser i utvalgte land. Indeksert. 1.kvartal 1995 = 100. Kvartalstall. 1.kv. 1995 – 3. kv. 2011¹⁾

1) Kun til og med 2. kvartal 2011 for Danmark og New Zealand
Kilde: Thomson Reuters

Figur 1.33 Endring i husholdningenes gjeld og boligpriser før finanskrisen. Prosent. Årstall. 1997-2007

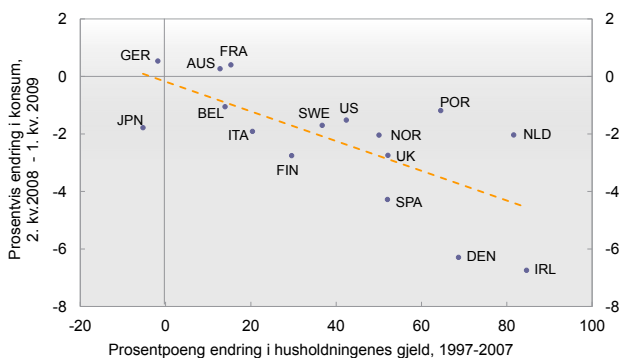

Stiplet linje viser en enkel regresjonslinje basert på minste kvadraters metode
Kilder: OECD, Haver Analytics og Eurostat

6 Se [http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2011/Finansielle_ utviklingstrekk_2011.pdf](http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2011/Finansielle_utviklingstrekk_2011.pdf)

7 Se Vatne (2010): "Hva er virkningen av reguleringer av boliglån?", *Penger og Kreditt* 1/10, Norges Bank, s. 20 – 24

Figur 1.34 Endring i husholdningenes gjeld før finanskrisen og konsum under finanskrisen. Prosent. Års- og kvartalstall. 1997-2007 og 2.kv. 2008 – 1. kv. 2009

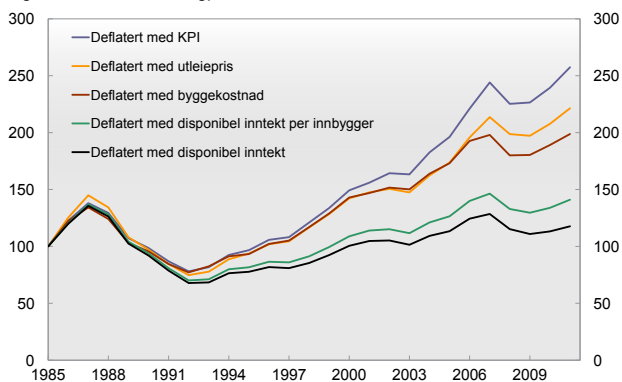

Stiplet linje viser en enkel regresjonslinje basert på minste kvadraters metode
Kilder: OECD, Haver Analytics og Eurostat

Under bankkrisen i Norge fra 1988 til 1992 hadde bankene små direkte tap på utlån til husholdningene. Høyere gjeldsbelastning, høy boligprisvekst og skjeve fordeler av lån i husholdningene tilsier at risikoen for tap på slike utlån har økt. Innføringen av gjeldsordningen i 1993 kan også ha bidratt til å øke kreditttrisikoen noe på bankenes utlån til husholdningene.

Om lag 85 prosent av husholdningenes gjeld er sikret med pant i bolig. Over tid er det en nær sammenheng mellom husholdningenes gjeldsvekst og utviklingen i boligmarkedet.

Figur 1.35 Deflaterte boligpriser. Indeksert. 1985 = 100. Årstall. 1985 – 2011¹⁾

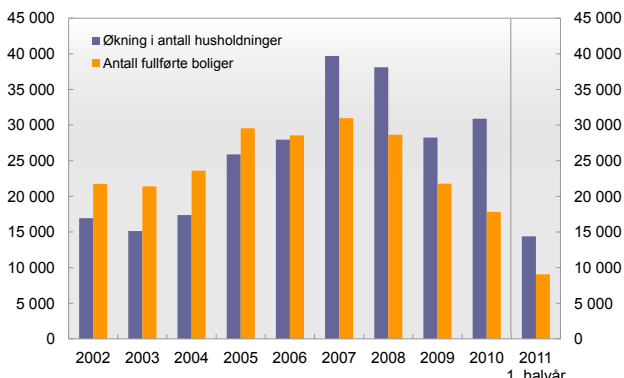

¹⁾ Fremskrivninger for 2011
Kilder: Statistisk sentralbyrå, Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöyry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes forening og Norges Bank

I likhet med en del andre land har boligprisveksten i Norge vært høy de siste 15 årene. I årene etter finanskrisen har boligprisene i svært mange land flatet ut eller steget svakt etter at de i forbindelse med krisen falt brått. I Norge har derimot boligprisveksten økt kraftig igjen etter finanskrisen, se figur 1.32. Studier viser at de landene som hadde den høyeste boligprisveksten i tiåret før finanskrisen, også var blant de som hadde den største økningen i husholdningenes gjeld, se figur 1.33.⁸ Det var i de samme landene husholdningenes konsum falt mest under finanskrisen, se figur 1.34.

Boligprisene i Norge er høyere enn ved forrige toppnivå fra sommeren 2007 når vi justerer for veksten i konsumprisindeksen eller utleieprisene, se figur 1.35. På lang sikt er det en sammenheng mellom boligprisene og kostnadene ved å bygge boliger. Justert for veksten i byggekostnader er boligprisene på et høyt nivå. Tomtekostnader er imidlertid ikke inkludert i de målte byggekostnadene. Målt i forhold til veksten i disponibel inntekt har boligprisene steget mindre (se figur 1.35).

Figur 1.36 Økning i antall husholdninger¹⁾ og fullførte boliger. Årstall. 2002 – 2011²⁾

¹⁾ Anslag for økning i antall husholdninger 2002-2004
²⁾ Husholdningstall for 1. halvår 2011 er basert på befolkningsveksten i denne perioden
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

God vekst i husholdningenes inntekter, lav lånerente og positive forventninger til den økonomiske utviklingen har trolig bidratt til den høye boligprisveksten. I tillegg har det blitt bygget få boliger i forhold til befolkningsvekst og sentralisering de siste fire årene, se figur 1.36.⁹ I de større byene, hvor befolkningsveksten er høy, stiger

⁸ For nærmere beskrivelse av analysen, se Glick og Lansing (2010): "Global household leverage, house prices and consumption", FRBSF Economic Letter 2010-01

⁹ Se Molden (2011): "Beregninger av boligbehov i Norge", Aktuell kommentar 6/2011

boligprisene mye samtidig som tilgangen på nye boliger har vært begrenset de siste årene. Boligbyggingen har tatt seg opp i løpet av 2011, men det vil ta tid å ferdigstille de nye boligprosjektene. Fremover venter vi fortsatt god vekst i boligprisene, men det er stor usikkerhet knyttet til prisutviklingen. Fører høy vekst i boligprisene til forventninger om videre vekst, kan det i seg selv bidra til at veksten tiltar. Det vil kunne legge grunnlaget for at en fremtidig korreksjon i boligprisene kan bli kraftigere hvis forventningene til fortsatt oppgang snur. Får den finansielle uroen i EU-landene større konsekvenser for norsk økonomi enn vi nå ser for oss, kan veksten i boligprisene dempes raskere. På lengre sikt vil en gradvis økning i rentenivået og økt boligbygging trolig bidra til lavere boligprisvekst. Det reduserer faren for en betydelig korreksjon i boligprisene lenger fram i tid.

Foretakene¹⁰

Den finansielle stillingen i foretakene er god, men internasjonal uro og næringsspesifikke forhold utgjør risikofaktorer

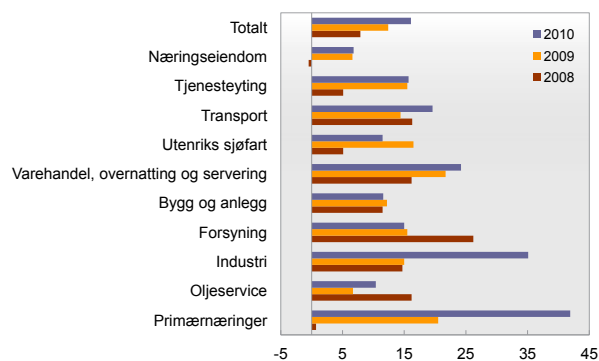
De mest omsatte børselskapenes evne til å betjene gjeld er om lag uendret siden forrige rapport. Gjeldsbetjeningsnivået, målt som foretakenes inntjening før skatt i prosent av rentebærende gjeld, var ved utgangen av første halvår 2011 om lag på gjennomsnittsnivået for de siste ti årene.

Børselskapene publiserer resultater hvert kvartal, mens de fleste andre foretakene utarbeider kun årsregnskap. Siden forrige rapport har foretakene levert årsregnskap for 2010. Årsregnskapene for norske aksjeselskap viser at økt inntjening bidro til å bedre gjeldsbetjeningsnivået i en rekke næringer i 2010, se figur 1.37.

Foretakene viste samlet sett en bedring i lønnsomheten fra 2009 til 2010, mens lønnsomheten i de børsnoterte selskapene sank noe i andre kvartal 2011, se figur 1.38. Det har historisk vært en relativt nær sammenheng mellom retningen på lønnsomhetsutviklingen i børsnoterte selskaper og alle aksjeselskaper. Utviklingen i børselskapene kan derfor gi en indikasjon på utviklingen for hele foretaks-Norge fremover.

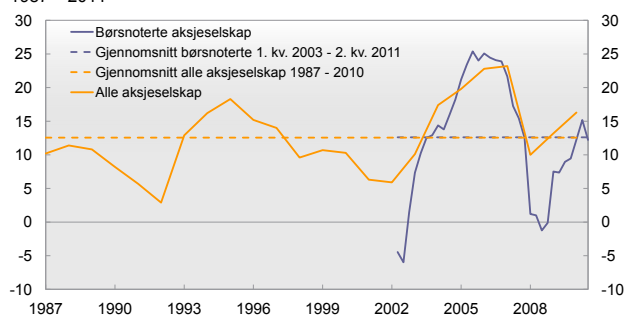
10 Ikke-finansielle foretak

Figur 1.37 Gjeldsbetjeningssevne¹⁾ i utvalgte næringer. Prosent. Årstall. 2008 – 2010

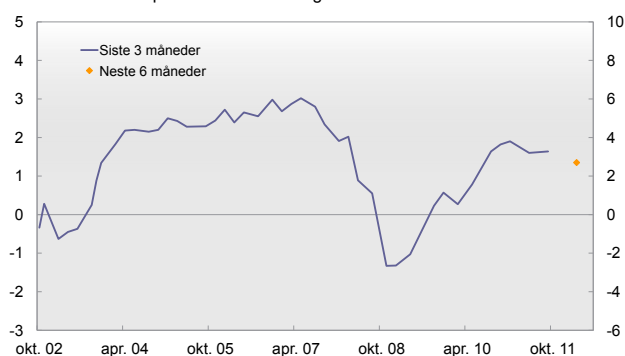
1) Resultat før skatt og av- og nedskrivninger i prosent av bank- og obligasjonsgjeld. Konsernmellomværende finansiering er ikke inkludert. Kun selskaper med bankgjeld
Kilde: Norges Bank

Figur 1.38 Egenkapitalavkastning¹⁾ for børsnoterte aksjeselskap²⁾ og øvrige norske aksjeselskap³⁾. Kvartalstall for børsnoterte, årstall for øvrige. Prosent. 1987 – 2011

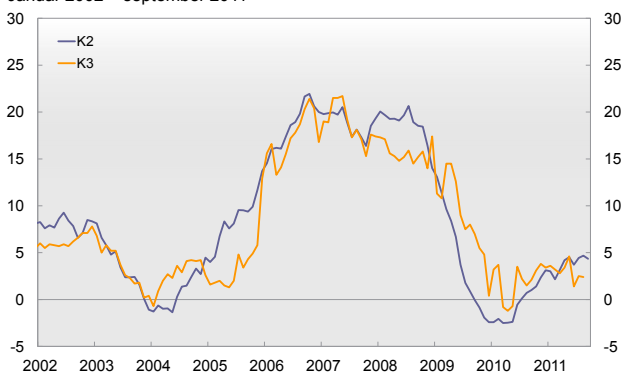
1) Ordinært resultat før skatt i prosent av egenkapital. Egenkapitalavkastning for børsnoterte aksjeselskap er beregnet ut fra sum av siste fire kvartaler
2) Ikke-finansielle børsnoterte selskaper (ekskl. Statoil)
3) Offentlig forvaltning, finans og utvinning av naturressurser inngår ikke i utvalget
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.39 Vekst i produksjon. Bedrifter i Norges Banks regionale nettverk. Aggregert. Annualisert indeks¹⁾ (venstre akse) og prosent (høyre akse). Oktober 2002 – september 2011. Anslag for mars 2012

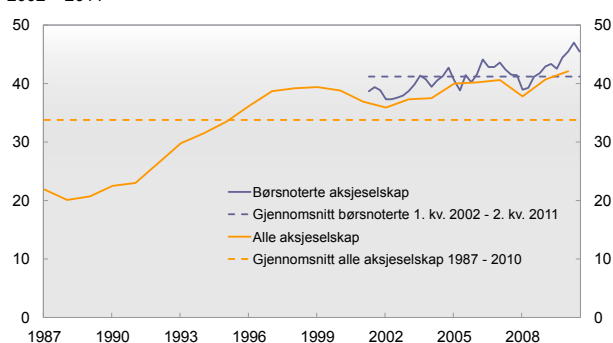
1) Indeksen går fra -5 til +5, der -5 indikerer stort fall mens +5 indikerer kraftig vekst
Kilde: Norges Banks regionale nettverk

Figur 1.40 Tolv månedersvekst i innenlandsk gjeld (K2) og samlet gjeld (K3) til ikke-finansielle foretak. Fastlands-Norge. Prosent. Månedstall. Januar 2002 – september 2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.41 Egenkapitalandel for børsnoterte aksjeselskap¹⁾ og samtlige norske aksjeselskap²⁾. Kvartalstall for børsnoterte, årstall for øvrige. Prosent. 2002 – 2011

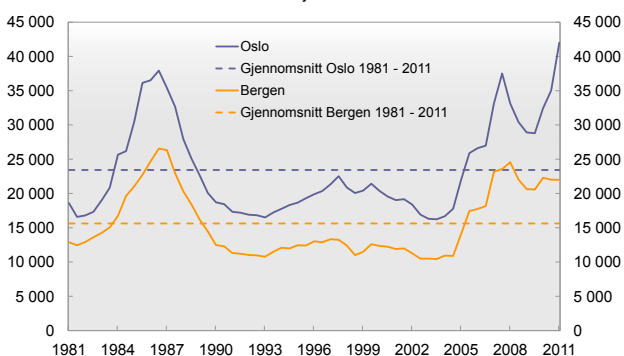

1) Ikke-finansielle børsnoterte selskaper (ekskl. Statoil)

2) Offentlig forvaltning, finans og utvinning av naturressurser inngår ikke i utvalget

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.42 Reelle salgspriser¹⁾ for kontorlokaler i Oslo og Bergen.²⁾ Kroner per kvadratmeter. Halvårstall. Juni 1981 – juni 2011

1) Deflatert med KPI

2) Gjennomsnittsverdi for sentrale kontorbygg av god standard i Oslo- og Bergensområdet

Kilder: OPAK, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Bedriftene i Norges Banks regionale nettverk som ble intervjuet i august og september 2011, meldte om markert vekst i produksjonen de siste tre månedene, se figur 1.39. Driftsmarginene bedret seg svakt fra samme periode i fjor. Samlet ventet kontaktene at produksjonsveksten ville avta noe de neste seks månedene. Mange kontakter var mer usikre på utsiktene fremover enn tidligere.

Jo høyere gjeld foretakene har, dess større krav stilles til fremtidig inntjening for å kunne betjene gjelden. Foretakenes samlede gjeldsvekst er fortsatt på et moderat nivå, se figur 1.40. Bankene som deltar i Norges Banks utlansundersøkelse, rapporterte om en svak økning i etterspørselen etter lån fra foretak i tredje kvartal 2011. Samtidig strammet bankene noe inn på kredittpraksisen overfor foretak. Fremover venter bankene en nedgang i foretakenes samlede etterspørsel. Foretakenes låneopptak i det norske obligasjonsmarkedet er så langt i år om lag på nivå med fjoråret.

Foretakenes egenkapital er en viktig støttemper for å stå imot uro og svingninger i inntjening. Soliditeten har styrket seg siden finanskrisen i 2008, og egenkapitalandelen var ved utgangen av 2010 på 42 prosent, se figur 1.41. I de børsnoterte selskapene har egenkapitalandelen holdt seg på et høyt nivå gjennom første halvdel av 2011.

Dersom uroen internasjonalt tiltar, kan det svekke gjeldsbetjeningsevnen og den finansielle stillingen i flere næringer. Per september 2011 utgjorde bankgjelden i konkurranseutsatt sektor om lag 40 prosent av total bankgjeld til foretak. Lavere vekst blant våre handelspartnere kan dempe etterspørselen etter norske varer og tjenester. Det vil redusere eksportbedriftenes inntekter. Enkelte næringer er dessuten eksponert overfor endringer i kronekursen. Valutakursrisikoen begrenses på kort sikt ved at mange foretak benytter seg av valutasikring. Utviklingen ute påvirker også foretakenes tilgang og pris på finansiering. Ifølge Norges Banks utlansundersøkelse økte utlansmarginen på utlån til foretak noe i tredje kvartal 2011, og bankene venter å stramme inn kredittpraksisen ytterligere fremover. Også i obligasjonsmarkedene har prisen på finansiering økt.

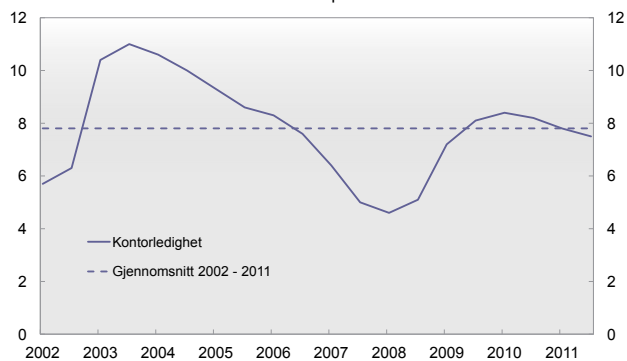
Lån til næringsseidom utgjorde ved utgangen av 2010 nær 40 prosent av bankenes totale utlån til bedriftsmarkedet, mens lån til skipsfart utgjorde om lag 15 prosent. Utviklingen i lønnsomhet og panteverdier i disse næringene har derfor stor betydning for bankene.

Innen næringsseidom er bankene i størst grad eksponert mot forretnings- og kontoreiendommer. Det har vært en viss oppgang i leie- og salgspriser på kontorlokaler i de nest største byene i første halvår 2011, men prisene har steget klart mest i Oslo. Siden slutten av 2009 har reelle salgspriser på kontorlokaler av god standard sentralt i Oslo økt med nær 45 prosent, se figur 1.42. I Bergensområdet har reelle salgspriser på sentrale kontorbygg økt med om lag 7 prosent i samme periode. Endringer i næringsseidomsprisene kommer ofte først i Oslo, og prisnivået er normalt høyere enn i andre deler av landet. Ifølge markedsaktører har interessen for investering i næringsseidom økt, noe som har presset avkastningskravet ned. I tillegg har forventninger om økte leiepriser og reduserte finansieringskostnader bidratt til prisoppgangen.

Arealledigheten for kontorbygg i Osloregionen har vært nedadgående en periode, se figur 1.43. Ferdigstillelse av mange nye bygg i perioden 2012 – 2014 kan medføre at arealledigheten igjen øker. Det vil trolig bidra til å dempe veksten i leie- og salgsprisene fremover. Dersom dagens prisnivå er basert på urealistiske forventninger, kan utviklingen være skjør. Et fall i leieinntektene vil svekke eiendomsforetakenes gjeldsbetjeningsevne, mens nedskrivninger av eiendomsverdier kan medføre brudd på klausuler i låneavtaler. En eventuell priskorreksjon kan dermed føre til tap i banker med utlån til eiendomsforetak som er aktive i disse delene av markedet.

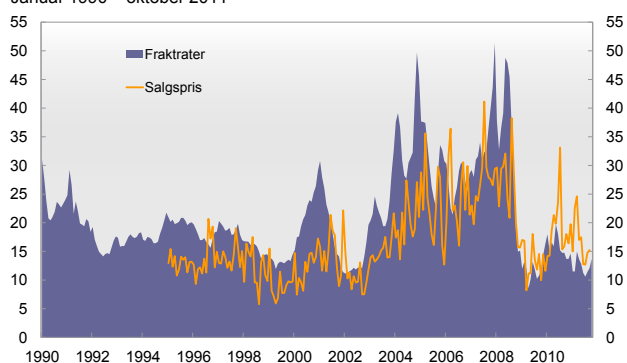
Innen skipsfart preges enkelte segmenter, som oljetank, fortsatt av overkapasitet. Det gjenspeiler seg i lave fraktrater og salgspriser på skip i andrehåndsmarkedet, se figur 1.44. Nedskrivninger av skipsverdier og lave fraktrater har svekket resultatene i skipsfartsnæringen betydelig. Skipsverdier har også betydning for banker som har pantesikkerhet i skipene. DNB og Nordea står for en høy andel av norske bankers utlån til skipsfart. De to bankkonsernernes utlånsporteføljer er fordelt på en rekke ulike seg-

Figur 1.43 Kontorledighet¹⁾ i Oslo, Asker og Bærum. Prosent av totalt antall kvadratmeter. Halvårstall. Mars 2002 – september 2011

1) DNBS definisjon av kontorledighet omfatter både direkte utleie og fremleie, samt arealer som vil være klare for nye leietakere i løpet av de neste 12 månedene
Kilde: DNB Næringsmegling

Figur 1.44 Reelle fraktrater (Clarksea-indeksen)¹⁾ og reelle salgspriser på skip. Henholdsvis i tusen dollar per dag og millioner dollar. Månedstall. Januar 1990 – oktober 2011

1) Vektet snitt for inntjening i tank, tørrbolk, container og gass. Deflatert med amerikansk KPI
Kilde: Clarkson Research Services Ltd

menter innen næringen. Tank og tørrbolk, som er blant segmentene som har hatt svak utvikling i etterkant av finanskrisen, utgjør henholdsvis rundt 10 og 15 prosent av disse bankenes samlede skipsfartsporteføljer. Diversifiseringen på ulike segmenter bidrar til å redusere risikoen på utlånsporteføljene. I tillegg har de norske bankene historisk hatt lave tap på utlån til skipsfart. Svakere aktivitet ute og mindre handel mellom land kan imidlertid forsterke problemene innen skipsfart og påføre bankene økte utlånstap fremover.

Stresstest av bankenes kapitaldekning

Usikkerheten i internasjonal økonomi er høy. Stressalternativet i stresstesten er ment å skulle teste bankenes tåleevne under et forløp som er lite sannsynlig, men ikke helt utelukket. I dette kapittelet analyserer vi konsekvensene for norske banker av et langt større fall i BNP ute enn under finanskrisen i 2008 – 09, samtidig som uroen i internasjonale finansmarkeder øker. I stressalternativet vil bankenes tap øke. Kapitaldekningen faller markert. Skal bankene holde seg over et krav på 6 prosent kjernekapitaldekning, må kredittveksten reduseres kraftig. Stresstesten viser at økningen i kapitaldekning siden 2009 har gjort den norske banksektoren bedre rustet til å stå imot en alvorlig, internasjonal nedgangskonjunktur, men at det er nødvendig med ytterligere økning i kapitaldekningen hvis bankene skal kunne opprettholde tilbudet av kreditt i dårlige tider.

Problemer i banksektoren kan oppstå gjennom flere kanaler, se egen boks. Stresstestene¹ som er omtalt i dette kapittelet fokuserer på bankenes evne til å tåle tap på eiendeler, spesielt på utlån og verdipapirer. I hvilken grad bankenes finansieringsstruktur gjør dem robuste overfor en likviditetskrise, er nærmere omtalt i forbindelse med målene på likviditetsbuffer (LCR) og stabil langsiktig finansiering (NSFR) i kapittel 1. I stresstesten i dette kapittelet gir en vanskelig finansieringssituasjon seg uttrykk i høyere margin mellom sentralbankens styringsrente og hva bankene må betale for sin finansiering.

Stressalternativ og referansebane

Referansebanen i denne rapporten bygger på fremskrivingene i *Pengepolitisk rapport 3/11*. Siden rapporten

Finansiell stabilitet 1/11 har usikkerheten om den økonomiske utviklingen ute, særlig i euroområdet, økt betydelig. Stressalternativet tar derfor utgangspunkt i følgende risikofaktorer:

- lavere økonomisk aktivitet hos handelspartnere
- fall i oljepris som følge av lav etterspørsel
- økt uro i internasjonale penge- og kredittmarkeder

Analyseperioden strekker seg fra 2012 til utgangen av 2014. Stressalternativet beskriver effekten av et betydelig negativt sjokk til verdensøkonomien i 2012. BNP hos våre handelspartnere faller med rundt seks prosent i det første fremskrivingsåret, se figur 2.1. Vi legger til grunn et kraftig fall i euroområdet, nullvekst i USA og svak vekst i Kina. Om lag 70 prosent av norsk eksport går til det europeiske markedet. Konsekvensene for Norge blir derfor store. I de påfølgende årene antar vi at veksten tar seg gradvis opp, men at nivået for BNP hos våre handelspartnere først er tilbake på nivået fra 2007 i slutten av fremskrivingsperioden.

Det kraftige fallet i aktiviteten internasjonalt antas å redusere oljeprisen til omkring 45 dollar per fat i 2012. Oljeinvesteringene i Norge faller. Normalt vil internasjonal uro og lavere oljepriser føre til at valutakursen svekker seg. Unormalt lave renter og usikre fremtidsutsikter i mange land kan bidra til å motvirke dette. Kronekursen er derfor den samme i stressalternativet og i referansebanen.

Svakere gjeldsbetjeningsevne hos låntakere og fall i formuespriser fører til store tap for europeiske banker. Usikkerhet i starten av fremskrivingsperioden om hvilke banker som vil sitte med tapene, fører til anstrengte forhold i pengemarkedene, og finansieringsproblemene

1 Stresstestene utføres ved hjelp av et sett av modeller. For en nærmere beskrivelse se Andersen, Berge, Bernhardsen, Lindquist og Vatne (2008): "A suite-of-models approach to stress-testing financial stability". Staff memo, 2/2008. Norges Bank

for europeiske banker tiltar. Dette smitter over i norske pengemarkeder, og vi antar at rentepåslagene øker med 200 basispunkter i starten av fremskrivingsperioden. Rentepåslagene forutsettes å være høye i tre kvartaler, før de faller tilbake og blir liggende noe over nivåene vi har sett i høst.

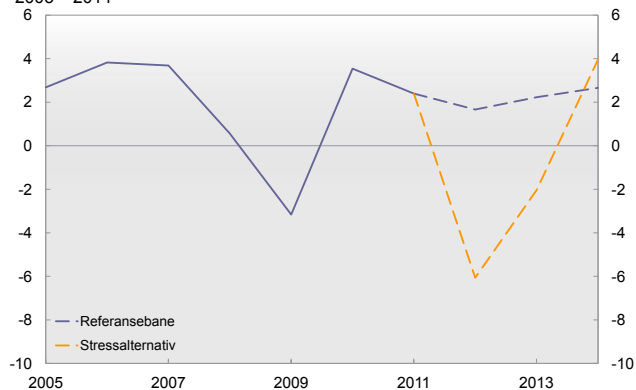
Nedgangen i verdensøkonomien, fallet i oljeprisen og økte påslag i pengemarkedene gir betydelige utslag i den økonomiske aktiviteten i Norge, se figur 2.2. I stressalternativet legger vi til grunn et fall i BNP for Fastlands-Norge på 2,1 prosent det første året. Hvor lang tid det tar før økonomien vokser igjen, vil blant annet avhenge av tilgangen på kreditt. I stressalternativet faller kredittveksten markert, som følge av redusert tilbud og etterspørsel. I den grad det er etterspørsel etter kreditt, vil bankenes mulighet for å innfri denne etterspørselen være viktig for økonomien. For å illustrere dette viser vi et skift hvor kredittveksten demper seg noe mindre, se figur 2.3. Med en slik utvikling vil aktiviteten i Norge ta seg opp igjen noe raskere (se figur 2.2).

I stressalternativet blir bankenes² resultater negative, se figur 2.4. Hovedårsaken er utlånstapene. Lavere etterspørsel nasjonalt og internasjonalt fører til at utlånstapene i foretakssektoren øker gjennom hele fremskrivingsperioden. På grunn av svekket konkurransevne rammes eksportrettet sektor hardt. Den lave oljeprisen fører til at aktiviteten i bedrifter tilknyttet oljeindustrien svekkes betydelig, samtidig som det legges til grunn ekstra høye tap i shipping. Økt arbeidsledighet, redusert inntektsvekst og reduserte boligpriser gir også en høyere andel av problemlån i husholdningene. I stressalternativet stiger utlånstapene til 2 prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK). Netto renteinntekter stabiliserer seg som følge av lav utlånsvekst. Resultatene er om lag de samme i alternativet med mindre fall i kredittveksten.

Bankenes beholdning av verdipapirer som er utsatt for markedssvingninger, utgjør om lag 19 prosent av bankenes balanse (se kapittel 1). I stressalternativet fører usikkerhet knyttet til fremtidig inntjening og høy risikoaversjon til

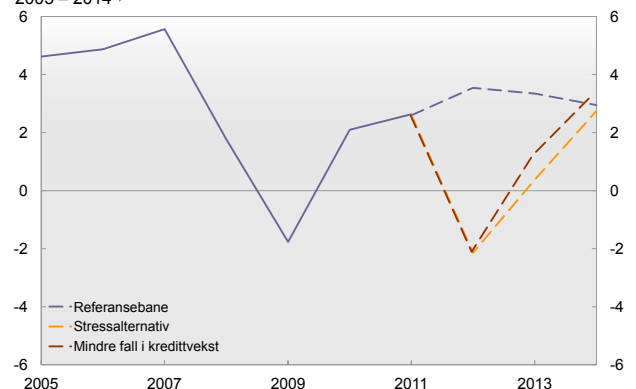
2 Bankene som inngår i stresstesten, er: DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-bank, SpareBank 1 Midt-Norge, SpareBank 1 Nord-Norge og Sparebanken Vest

Figur 2.1 BNP for handelspartnere. Årlig volumvekst. Prosent. Årstall. 2005 – 2014¹⁾

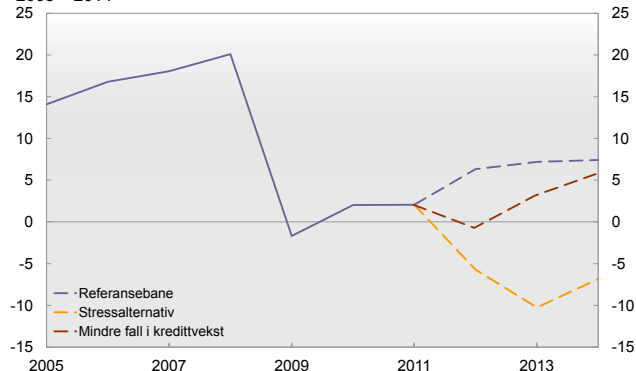
1) Fremskrivninger for 2011 – 2014
Kilder: Statistisk sentralbyrå, IMF, Thomson Reuters og Norges Bank

Figur 2.2 BNP for Fastlands-Norge. Årlig volumvekst. Prosent. Årstall. 2005 – 2014¹⁾

1) Fremskrivninger for 2011 – 2014
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 2.3 Kredittvekst til foretak (K3). Årlig vekst¹⁾. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

1) Endring i beholdning målt ved utgangen av året
2) Fremskrivninger for 2011 – 2014
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Ramme 1 Hva kan vi vurdere i en stresstest?

En stresstest av en bank er et forsøk på å si noe om hvordan bankens balanse vil utvikle seg dersom det skjer et uventet, negativt sjokk. Det negative sjokket skal være en begivenhet med lav, men positiv sannsynlighet. Det kan for eksempel bety at man kombinerer negative sjokk som sjelden inntreffer samtidig.

Det er to dimensjoner som er viktige når man skal vurdere en stresstest:

- Hvilke deler av bankens balanse forsøker stresstesten å si noe om?
- I hvilken grad forsøker stress-testen å ta hensyn til at et spesifikt sjokk har ringvirkninger på resten av økonomien?

På aktivasiden av sin balanse har banken tre hovedposter: kontanter, utlån og verdipapirer. På passivasiden har banken typisk innskudd fra kunder, samt obligasjoner og sertifikater den har utstedt. Egenkapitalen er differansen mellom eiendeler og gjeld.

Bankens kapitaldekning er et viktig mål på hvor solid en bank er. Kapitaldekningen måles som egenkapital over et beregningsgrunnlag. Beregningsgrunnlaget er en risikovektet sammenstilling av bankens eiendeler. Eiendeler med høy risiko vektet høyt, og eiendeler med lav risiko vektet lavt. I stresstesten gjør vi en vurdering av hvordan kapitaldekningen vil utvikle seg som resultat av det negative sjokket i økonomien.

Hvilke deler av bankenes balanse som er mest kritiske, vil avhenge av type forstyrrelse:

- I den norske bankkrisen tidlig på 1990-tallet var det utlånstap som var den viktigste driveren bak bankenes problemer.
- Under finanskrisen i 2008 var det derimot bankens likviditet og muligheten til å hente ny finansiering som var problemet – utfordringen lå med andre ord på passivasiden av balansen istedenfor på aktivasiden.
- I de siste årene har det vært stilt spørsmål om konsekvensene dersom man nedskriver verdien av statsgjeld. I European Banking Authoritys stresstester de siste to årene har det derfor vært særlig fokus på verdipapirene på bankens aktivaside.

Når man skal vurdere effektene på balansen, er det to mulige tilnæringer:

- En sensitivitetsanalyse ser på den isolerte effekten av et spesifikt sjokk.
- En makrostresstest vurderer nettoeffekten for bankene av et bredt anlagt makroalternativ. Samspillet i økonomien vil gjøre at noen negative effekter virker forsterkende på hverandre, mens andre har motvirkende effekter.

I denne rapporten presenterer Norges Bank en makrostresstest med fokus på kreditt- og markedsrisiko. Testen illustrerer effekten på norske banker av et negativt sjokk drevet av et stort fall i den økonomiske veksten internasjonalt. Samtidig gjør vi også en vurdering av banene for ulike markedspriser. Til

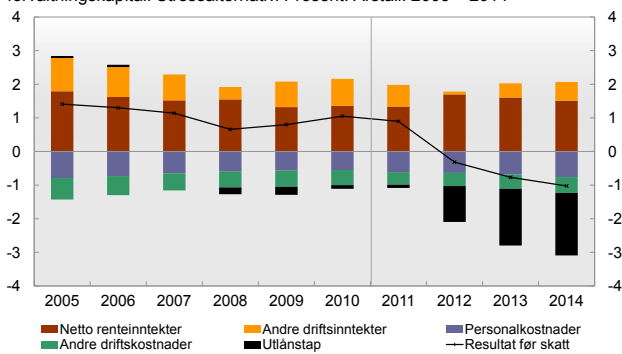
sammen gir dette en konsistent fremstilling av faktorer som påvirker verdien av bankenes eiendeler.

I lys av erfaringene fra finanskrisen har man også arbeidet for å koble et makrostressalternativ til en vurdering av risikoen for likviditetsstress, som er knyttet til tilgangen på kapital og dermed til bankens gjeld. Det er for eksempel stor sannsynlighet for at en økonomisk utvikling slik den er skissert i stressalternativet i denne rapporten, i en periode kan føre til store utfordringer for likviditetstilførselen i norske banker. I makrostresstesten bygger vi dette inn gjennom å anta høyere rentepåslag på bankenes finansiering og verdifall på obligasjoner bankene eier. Likviditetskrisen i stresstesten har også indirekte effekter, gjennom kraftig fall i kredittveksten og et ekstraordinært stort fall i aktivitetsnivået i økonomien. Selve likviditetssituasjonen i norske banker analyseres imidlertid ikke i denne stresstesten, men i drøftingen av hvorvidt norske banker oppfyller LCR-kravet, se kapittel 1.¹

Det er viktig å understreke at en stresstest ikke gir noe fasitsvar på hvordan banksystemet vil håndtere en alvorlig kritesituasjon. Men en stresstest kan belyse viktige risikofaktorer, slik som risikoen knyttet til markedsrapirer, konsentrasjonsrisiko i utlån og betydningen av tilstrekkelig kjernekapital.

¹ LCR er en sensitivitetsanalyse av hvor mange banker som kan klare en stopp i markedsfinansieringen på opp til 30 dager

Figur 2.4 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Stressalternativ. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

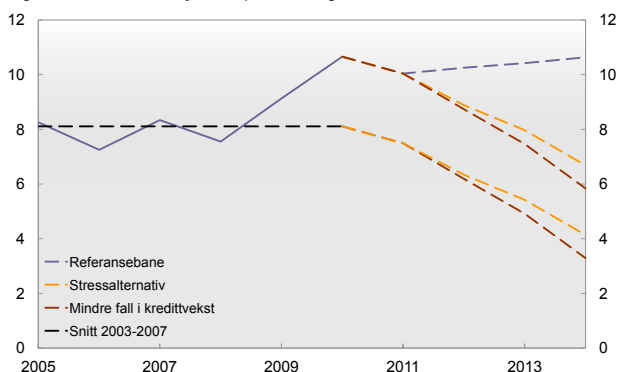

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Fremskrivinger for 2011 – 2014 for DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

et stort fall i aksjemarkedene. Vi får også betydelige prisfall på obligasjoner. Isolert sett reduserer dette bankenes resultater med omtrent en halv prosent av GFK. I denne beregningen ligger det en forutsetning om at bankene sikrer deler av sin verdipapirportefølje. Skulle denne sikringen bortfalle, vil tap på verdipapirer utgjøre om lag én prosent av GFK.³

I stressalternativet faller kjernekapitaldekningen under 7 prosent, se figur 2.5. Kjernekapitaldekningen måles i forhold til et risikovektet mål på bankenes eiendeler. Beregningsgrunnlaget vil øke dersom bankens eiendeler vurderes som mer risikable. I stressalternativet faller panteverdiene. For eksempel faller boligprisene med om lag 25 prosent. Risikoen for tap ved mislighold av lån øker. Inntjeningen i bedrifter faller, og arbeidsledigheten øker. Mange utlån vurderes som mer risikable. Som følge av dette legger vi til grunn at beregningsgrunnlaget øker med 5 prosent i stressalternativet.

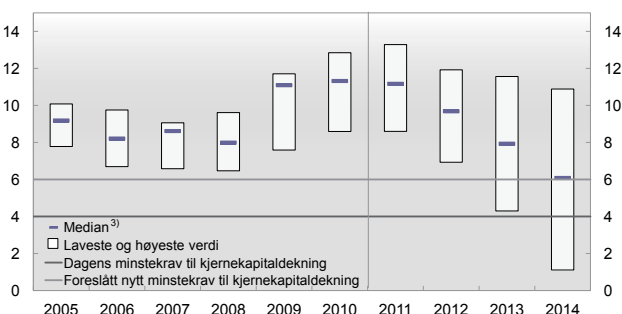
Figur 2.5 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

1) DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
2) Fremskrivinger for 2011 – 2014
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

I figur 2.5 illustrerer vi betydningen kredittveksten har for utviklingen i kapitaldekningen. Mindre fall i kredittveksten fører til at kjernekapitaldekningen reduseres betraktelig. Under denne forutsetningen faller tre av de seks bankene som er med i stresstesten, under det foreslåtte Basel III-kravet på 6 prosent, se figur 2.6.

Figur 2.6 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning med mindre fall i kredittvekst. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

1) DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
2) Fremskrivinger for 2011 – 2014
3) Median er her definert som den midterste banken. Halvparten av bankene har lavere kjernekapitaldekning enn medianbanken
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Norske banker har høyere kapitaldekning enn i forkant av finanskrisen. Hadde bankens kjernekapitaldekning vært på samme nivå som i perioden 2003 til 2007, ville bankene samlet sett falt under 6 prosent i vårt stressalternativ (se figur 2.5). Oppbygging av kjernekapital i perioder med lave utlånstap og gode resultater demper bankenes behov for å stramme inn sin kredittpraksis i en alvorlig nedgangskonjunktur.

3 En detaljert gjennomgang av forutsetningene som gjøres for verdipapirene, vil bli gitt i *Penger og kreditt* 3/11

Ramme 2 Fremskrivinger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet 1/2011*

Bankenes resultater har så langt i år utviklet seg noe svakere enn i 2010, se figur 1. Dette følger i hovedsak av noen engangseffekter, som bidro positivt til resultatet i 2010.

Problemlån¹ til både husholdninger og foretak er så langt i år noe lavere enn i 2010, og også lavere enn anslått i rapporten *Finansiell stabilitet 1/11*. Et unntak er nedskrivninger på lån til skipsfartsnæringen. Disse har økt så langt i år. Spredningen i utlånstap viser at bankene har blitt rammet

svært ulikt, se figur 2.

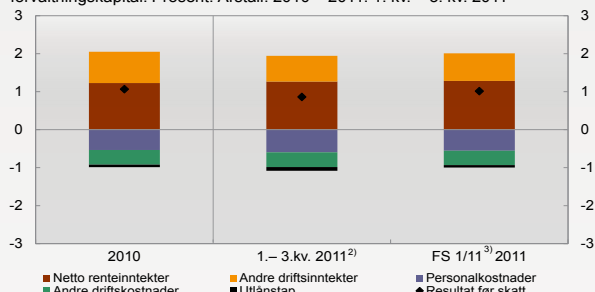
Veksten i bankenes utlån har også vært noe svakere enn lagt til grunn i rapporten *Finansiell stabilitet 1/11*. Dette skyldes at en stadig større andel av bankenes portefølje av boliglån er blitt overført til OMF-kredittforetak.² Samlet kredittvekst har vært om lag som ventet.

² Så langt har stresstestene av bankenes kapitaldekning i rapporten *Finansiell stabilitet* blitt publisert på morbanknivå. Det betyr blant annet at OMF-kredittforetakene ikke tas med i fremskrivningen av utviklingen i bankene. I utdypningen av stresstestene i *Penger og kreditt 3/11* viser vi resultatene av stresstesten for konsolidert bank og OMF-kredittforetak

Overføringen av boliglån til kredittforetak øker den gjennomsnittlige risikoen for utlånene på bankenes balanse. Vi legger derfor til grunn at bankenes utlånstap som andel av brutto utlån øker noe, se figur 3. I referansebanen blir den negative effekten av tap motvirket av en positiv utvikling i netto renteinntekter. Dette reflekterer at de resterende lånene i banken har en høyere rente, slik at rentemarginen går opp. Isolert sett øker renteinntektene som andel av gjennomsnittlig forvaltningskapital, se figur 4.

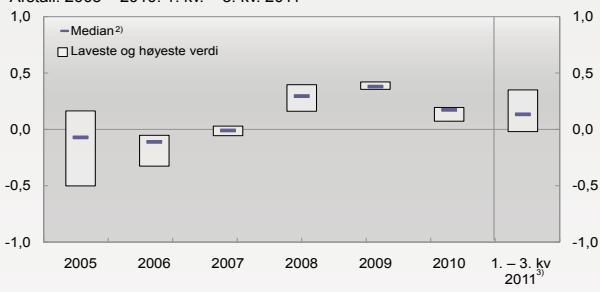
1 Summen av misligholdte og andre særlig tapsutsatte lån

Figur 1 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Prosent. Årstall. 2010 – 2011. 1. kv. – 3. kv. 2011

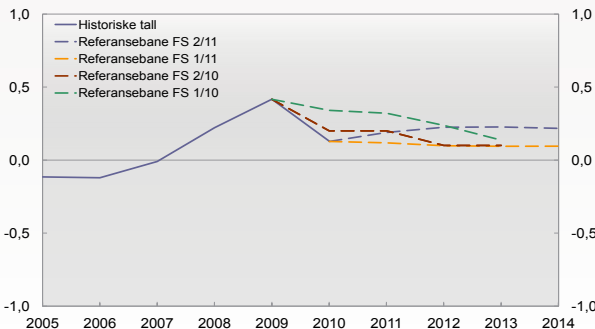
1) DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
2) Annualisert
3) Referansebane i *Finansiell stabilitet 1/2011*
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 2 Bankenes¹⁾ utlånstap som andel av brutto utlån. Prosent. Årstall. 2005 – 2010. 1. kv. – 3. kv. 2011

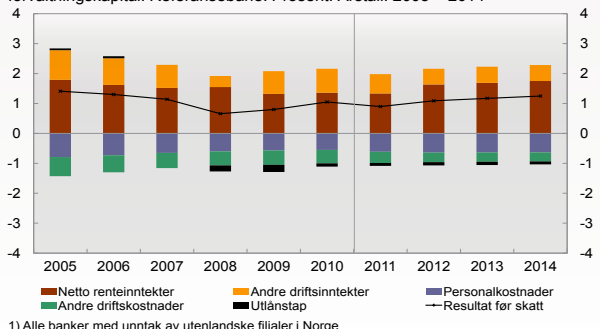
1) DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
2) Median er her definert som den midterste banken. Halvparten av bankene har lavere utlånstap enn medianbanken
3) Annualisert
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 3 Bankenes¹⁾ utlånstap i referansebanene. Prosent av brutto utlån. Årstall. 2005 – 2014

1) DNB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 4 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Referansebane. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Fremskrivinger for 2011 – 2014 for DnB Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Ramme 3 Lav rente og lav avkastning i verdipapirmarkedene er et problem for livsforsikringselskapene og pensjonskassene

En langvarig internasjonal lavkonjunktur med lave renter og lav avkastning i verdipapirmarkedene vil isolert sett kreve økt sparing for å oppfylle fremtidige pensjonsforpliktelser. For ytelsesbaserte pensjonsordninger, i motsetning til innskuddsbaserte ordninger, har livsforsikringselskapet/pensjonskassen gitt en avkastningsgaranti. En avkastning på investerte midler som er lavere enn garantert avkastning, må dekkes inn av pensjonsordningen i form av økte premiebetaling fra foretakene eller ved mer kapital fra livsforsikringselskapet/pensjonskassen.

Foretakene kan unngå økt premieinnbetalinger som følger av lav avkastning, ved å gå over til innskuddsbaserte ordninger. Markedsrisikoen skyves da over på de ansatte. For livsforsikringselskapene vil imidlertid en oppsigelse av en ytelsesbasert pensjonsforsikring kunne øke problemet knyttet til avkastningsgarantien. Når en ytelsesbasert ordning blir avbrutt, vil det utstedes fripoliser som dekker allerede innbetalte premier.¹ Mens livsforsikringselskapene kan øke premiene for løpende ordninger dersom avkastningen på oppsparte midler faller, kan de ikke kreve inn ytterligere premier for utstedte fripoliser. De vil derfor sitte på hele avkastningsrisikoen for fripolisene til pensjonene er endelig utbetalt.

Samlet forvaltningskapital for livsforsikringselskapene og pensjonskassene var 1 076 milliarder kroner ved utgangen av juni 2011. Livsforsikringselskapenes forvaltningskapital var 892 milliarder kroner. Om lag 90 prosent av livsforsikringselskapenes forpliktelser er knyttet til årlige rentegarantier.²

De to største livsforsikringselskapene i privat sektor, DNB Livsforsikring og Storebrand Livsforsikring, hadde ifølge selskapenes årsregnskaper en samlet forvaltningskapital på 595 milliarder kroner ved utgangen av 2010. De forsikringsmessige forpliktelsene knyttet til fripoliser var samlet sett i underkant av 115 milliarder kroner for disse to selskapene.

Hvor store problemer livsforsikringselskapene og pensjonskassene vil ha med å oppfylle garanterte pensjoner, vil avhenge av lengden på perioden med lav rente. Livsforsikringselskapene oppnådde relativt bra resultater i første halvår 2011. Den svake utviklingen i aksjemarkedet i tredje kvartal har imidlertid svekket resultatene. Resultat før tildeling til kunder og skatt utgjorde 1 prosent av forvaltningskapitalen per tredje kvartal, mot 1,7 prosent i samme periode året før. I tredje kvartal ble livsforsikringselskapenes bufferkapital svekket med 14 milliarder kroner og utgjorde 40 milliarder

kroner ved utgangen av perioden.

Det fremtidige regelverket for forsikring i Europa som planlegges innført fra januar 2013, vil synliggjøre risikoen forbundet med ytelsesbaserte pensjoner bedre enn under dagens regelverk.³ Under det nye regelverket vil eiendelene og forpliktelsene verdsettes til markedsverdi, og livsforsikringselskapene kan bidra til å redusere kapitalbehovet gjennom å investere i eiendeler med tilnærmet lik rentefølsomhet som forpliktelsene. I Norge er en slik investeringsstrategi vanskelig å gjennomføre fordi markedet for obligasjoner med lang durasjon er tynt. Det er derfor neppe mulig å fullstendig eliminere risikoen og dermed kapitalkravet knyttet til rentendringer. Selv om regelverket ikke er ferdig utformet, vil trolig kapitalkravet for risiko forbundet med ytelsesbaserte pensjoner øke. Det kan derfor ikke utelukkes at enkelte av pensjonsinnretningene må styrke sin kapital dersom lavkonjunktoren vedvarer.⁴

³ Den endelige utformingen av Solvens II er ennå ikke bestemt. Den siste kvantitative studien av regelverket (QIS 5) ble gjennomført høsten 2010. Resultatene er omtalt på Finanstilsynets hjemmeside, <http://www.finanstilsynet.no/no/Forsikring-og-pensjon/Skedeforsikring/Tema/Solvens-II/Solvens-II-Resultater-fra-QIS5-er-publisert>. Det var 10 livsforsikringselskaper som deltok, og studien viste en "betydelig skjærping av kapitalkravene" i forhold til dagens krav.

⁴ En langvarig periode med lave renter anses som en risikofaktor for ytelsesbaserte pensjons- og forsikringsordninger i mange land. Et langvarig lavrentescenario er blant annet omtalt som en risikofaktor av EUs tilsynsorgan EIOPA (European Insurance and Occupational Pensions Authority) i *Financial Stability Report 2011. First half-year report*, www.eiopa.europa.eu. Finanstilsynet gjennomfører kvartalsvis en stresstest (Stresstest I) med regler som ligger nær Solvens II. Per andre halvår viste denne stresstesten at flere selskaper hadde et kapitalkrav som var høyere enn bufferkapitalen.

¹ Ifølge FNO var det ved utgangen av 2010 i overkant av 860 000 utestående fripoliser

² Ifølge *Finansielle utviklingstrekk*, september 2011, Finanstilsynet

Ramme 4 Banktiltak i EU

EU-toppmøtet 26. oktober 2011 vedtok flere tiltak for å sikre finansiell stabilitet i Europa. I tillegg til økte utlån til Hellas og tiltak for å sikre finansiering for statlige låntakere i andre utsatte EU-land ble det vedtatt flere tiltak for å gjøre europeiske banker mer robuste overfor fremtidige tap.

Innen utgangen av juni 2012 skal de 70 største bankene i EU ha minimum 9 prosent ren kjernekapitaldekning. I tillegg skal bankene på samme tidspunkt ha kapitalreserver som fullt ut kan dekke mulige tap på statseksponeringer. Disse kapitalreservene skal beregnes på bakgrunn av bankenes beholdninger av og priser på statspapirer ved utgangen av tredje kvartal i år. Den europeiske banktilsynsmyndigheten (EBA) har foreløpig anslått behovet for ny kapital til 106 milliarder euro basert på bankenes balanse per utgangen av andre kvartal

i år og prisene på statspapirer per utgangen av 3. kvartal.

Bankene skal i første rekke bruke private kilder for oppkapitaliseringen, inklusive begrensninger på utbytte- og bonusutbetalinger. Om nødvendig skal nasjonale myndigheter bidra med kapitalinnskudd. Land i eurosonen som ikke har offentlige midler til å oppkapitalisere sine banker, kan låne fra det midlertidige krisefondet EFSF (European Financial Stability Facility).

For å sikre at oppbyggingen av kapital skjer uten at bankene bygger ned sine balanser for mye, skal bankene avtale med tilsynsmyndighetene hvordan de nye kapitalmålene skal nås.

DNB deltok i EBAs beregning av kapitalbehovet, med et kapitalbehov på 1,3 milliarder euro som resultat. Ifølge DNB kan de oppnå 9 prosent

ren kjernekapitaldekning ved å om-disponere kapital fra konsernspissen (holdingselskapet) til bankkonsernet og trenger derfor ikke å hente ny kapital.

EU-toppmøtet uttalte også at det er behov for garantier for å få i gang markedene for mer langsiktig finansiering av bankene. EU-kommisjonen vil jobbe videre med å utforme tiltak som er koordinert på EU-nivå, når det gjelder kriterier for tilgang til garantier, pris og betingelser knyttet til bruk av dem.

Ramme 5 Testamenter for banker

Testamenter for banker

Under finanskrisen, i likhet med flere tidligere finansielle kriser, har banker i mange land blitt reddet av myndighetene. Kreditorerne har i de fleste tilfeller sluppet å bære tap. I noen tilfeller har også eierne delvis blitt skjermet mot tapene. Når staten dekker bankenes tap, øker forventningene om fremtidige redningsaksjoner. Dette kan øke risikotakingen i finansiell sektor og faren for nye kriser.

Banker utfører en del funksjoner i det finansielle systemet som er så viktige at økonomien kan bli påført store tap dersom bankene legges ned – selv for en kort tid. Hvis en bank med problemer ikke kan avvikles uten å sette det finansielle systemet i fare, kan støtte fra det offentlige være nødvendig. Bankene kan derfor være lite villige til å løse problemer på egenhånd. Krav om såkalte "living wills" – testamenter for banker – skal redusere dette problemet.

Et banktestamente vil ha to elementer, en beredskapsplan og en avviklingsplan, og skal godkjennes av myndighetene. Beredskapsplanen beskriver hvordan banken selv, under den eksisterende ledelsen og styret, vil håndtere en situasjon der banken har sviktende soliditet, betalingsproblemer eller svært vanskelig tilgang på finansiering. Avviklingsplanen beskriver hva som skal gjøres når banken har så store problemer at myndighetene overtar kontrollen med banken.

G20-landene vedtok nylig at de om lag tredve største og mest komplekse, grensekryssende bankene i verden skal ha testamente på plass innen utgangen av 2012. EU-kommisjonen har foreslått at alle banker i EØS-området skal utforme testamente.¹ I Storbritannia er det allerede foreslått et detaljert regelverk som alle banker skal oppfylle, og Bank of England er allerede i gang med å utforme de første testamentene for de største bankene. Norges Bank har også foreslått at alle norske banker skal pålegges å utforme testamente.²

For de minste bankene bør det være relativt enkelt å utforme testamente. For større banker som i større grad utfører omfattende og komplekse funksjoner i det finansielle systemet, vil testamenter være mer krevende. Avviklingsplanen må gi en troverdig plan for hvordan systemviktige funksjoner kan videreføres mens eiere og kreditorer bærer tapene. Da får bankens eiere og ledelse insentiv til å legge en god beredskapsplan, og bankens kreditorer får insentiv til å overvåke bankenes risikotaking bedre. Kreditorerne vil da trolig la prisen på sine utlån til banken i større grad gjenspeile den risikoen banken tar. Til sammen kan dette redusere faren for finansielle kriser.

¹ Se EU-kommisjonens høringsnotat 6. januar 2011 http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2011/crisis_management_en.htm

² Se Norges Banks brev til Finansdepartementet 29. november 2010 <http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/brev-og-uttalelser/2010/brev-29112010/>

Videreføring av systemviktige funksjoner

Tilgang til innskudd og betalings-tjenester er systemviktige funksjoner. Derfor må alle banker kunne sikre rask tilgang til sikrede innskudd og drift av betalingsystemene, selv om banken for øvrig ikke skal drives videre. Dette kan skje enten ved at sikrede innskudd raskt utbetales til kundenes konti i andre banker, eller ved at innskuddene videreføres i en brobank³ slik som Finansiell Stabilitet AS i Danmark har gjort for flere insolvente banker. I Danmark er alle banker pålagt å kunne fremlegge innen 24 timer den informasjonen Finansiell Stabilitet AS trenger for å identifisere de sikrede innskuddene.

Andre funksjoner enn innskudd og betalinger kan være systemviktige, slik som kredittlinjer til finansielle og ikke-finansielle foretak, oppgjørsfunksjoner eller å stille priser i finansielle markeder ("market making"). Hvorvidt en bank utfører systemviktige funksjoner, kan avhenge av dens størrelse og dominans i visse markeder, og om det finnes andre aktører som kan erstatte bankens aktiviteter ved avbrudd. En avviklingsplan må inneholde en oversikt over alle systemviktige funksjoner og hvilke juridiske enheter de utføres i. Planen må beskrive hvordan enhetene som drifter systemviktige funksjoner, kan

³ Brobank er en midlertidig bank som myndighetene kan drive uten å skyte inn ny kapital. Brobanken skal overta de systemviktige funksjonene med tilhørende finansiering. Resten av banken må kunne gå til noe som ligner vanlig konkursbehandling

drives videre, enten gjennom salg av enhetene til andre private aktører, eller under en brobank. Dette krever at forbindelser mellom de ulike enhetene i konsernet identifiseres.

Avviklingsplaner må også analysere hvordan markedsinfrastrukturen vil bli påvirket og gi en beskrivelse av bankens forbindelser til børser, oppgjørssentraler og verdipapirsentraler. Dessuten må det utarbeides en plan for ekstern kommunikasjon som skal forhindre unødig usikkerhet i markedene.

Krav om omorganisering

Myndighetene bør ha ansvar for at testamentene gir en troverdig løsning i tilfelle krise. Dersom det vil være vanskelig å videreføre de systemviktige funksjonene når den øvrige

virksomheten legges ned, må myndighetene kunne kreve en endring i organiseringen av banken.

Generelt bør samsvar mellom juridisk og forretningsmessig organisering i en bank være et viktig prinsipp for at myndighetene skal godkjenne en banks organisering og testamente. Et godt samsvar forenkler krisehåndtering. Spesielt kan det være aktuelt å kreve forenklinger i konsernstruktur, separering av systemviktige funksjoner i egne juridiske enheter, avvikling av garantier, lån, kredittlinjer eller andre avtaler mellom ulike deler av banken, eller forbedringer i IT-systemer.

I Sveits har myndighetene varslet at de vil kunne forlange omorganisering dersom banktestamentet viser at banken er uhåndterlig i en krise.

I Storbritannia er det foreslått å gå et skritt lenger for å sikre håndterbarhet. "The Independent Banking Commission" (Vickers-rapporten) har foreslått at innskuddsvirksomhet og lån til små- og mellomstore bedrifter skal være adskilt fra verdipapirhandel. Slike innskuddsbanker skal tilfredsstillende strenge kapital- og likviditetskrav. De skal ha eget styre og egne IT-systemer. Og det skal legges strenge begrensninger på transaksjonene mellom innskuddsbankene og resten av konsernet. Denne reguleringen kan ifølge rapporten gjennomføres innenfor gjeldende EU-lovgivning.

Ramme 6 Nasjonalt handlingsrom for kapitalkrav i EU-kommisjonens forslag til nytt bankregelverk i EU – CRD IV

EU-kommisjonen ønsker mer harmonisert bankregulering i EU. EU-kommisjonens forslag til nytt bankregelverk i EU (CRD IV), som bygger på anbefalingene fra Baselkomiteen (Basel III), gir derfor langt mindre nasjonalt handlingsrom enn tidligere.

Det er argumenter både for og mot mer harmonisert regelverk i EU. Gjeldende regelverk stiller minstekrav til nasjonal regulering, og regelverket er derfor ulikt i ulike land. Dette gjør bankreguleringen i EU unødig komplisert, og kan gi regelverksarbitrasje og redusert effektivitet i det indre markedet. Men ulike land kan ha behov for ulik regulering. Både strukturelle forhold og økonomiske konjunkturer kan være forskjellige i ulike land. Flere EU-lands myndigheter ønsker derfor mer nasjonalt handlingsrom enn forslaget til CRD IV legger opp til. Den politiske behandlingen i EU vil avgjøre hvor stort det nasjonale handlingsrommet i CRD IV blir. Basel III, som CRD IV skal implementere, skal fases inn fra og med 1. januar 2013.

I EU-kommisjonens forslag til CRD IV gis nasjonale myndigheter tre virkemidler for å påvirke kravene til kapital i bankene:

- Motsyklisk bufferkapitalkrav
- Strengere kapitalkrav for lån med pant i fast eiendom for banker som beregner kapitalkrav etter standardmetoden

- Pilar 2-krav for banker der tilsynsmyndighetene finner at minstekravene til kapitaldekning i Pilar 1 ikke gir tilstrekkelig kapitaldekning

Motsyklisk bufferkapitalkrav skal ifølge forslaget til CRD IV fastsettes av nasjonale myndigheter, men etter retningslinjer fra Det europeiske risikorådet (ESRB). Når myndighetene fastsetter bufferkapitalkravet, skal de ta utgangspunkt i avviket mellom kredittvolumet som andel av nasjonalproduktet og den langsiktige trenden til denne andelen. ESRB vil anbefale ytterligere indikatorer som kan legges til grunn for å fastsette bufferkravet. Forslaget til CRD IV gir de nasjonale myndighetene frihet til å bruke andre indikatorer enn de som er anbefalt av ESRB. Men den delen av bufferkravet som skyldes bruk av indikatorer som ikke er anbefalt av ESRB, skal etter forslaget ikke gjelde for utlån fra utenlandske banker. Det begrenser effekten av nasjonale myndigheters handlingsrom og avviker fra utgangspunktet i Basel III om at motsyklisk bufferkrav opp til og med 2,5 prosent av risikoveide eiendeler også skal gjelde lån fra utenlandske banker. EU-kommisjonen foreslår at for utenlandsk motsyklisk bufferkrav over 2,5 prosent kan nasjonale myndigheter selv velge om andelen over 2,5 prosent skal gjelde bankene de har tilsynsansvar for.

Strengere kapitalkrav for lån med pant i fast eiendom for banker som beregner kapitalkrav etter standardmetoden, vil gjøre disse bankene mer robuste og kan redusere deres insentiver til å yte boliglån. Dette virkemiddelet skal etter forslaget også gjelde for lån fra utenlandske banker. Men bankene som dominerer det norske markedet for boliglån, beregner sine kapitalkrav med interne beregningsmodeller (IRB) og vil ikke falle inn under dette virkemiddelet. IRB-bankene har lavere kapitalkrav for boliglån enn bankene som benytter standardmetoden.

Pilar 2 gir nasjonale tilsynsmyndigheter nokså vide fullmakter til å pålegge banker tilleggskrav utover minstekravene til kapitaldekning, men kravene gjelder ikke for filialer av utenlandske banker. Nytt i forslaget til CRD IV er at Pilar 2-krav også kan gis for risikoen en bank *påfører* det finansielle systemet. Nytt er også at EU-kommisjonen åpner for Pilar 2-krav til *grupper* av banker. For eksempel vil dette kunne gi nasjonale tilsynsmyndigheter mulighet til å bringe IRB-bankenes kapitalkrav for boliglån nærmere kravet som gjelder for banker som benytter standardmetoden.

Vedlegg 1

Ordforklaringer

Ansvarlig kapital: En finansinstitusjons kjernekapital (Tier 1) pluss tilleggskapital (Tier 2) minus fradragposter. I tilleggskapitalen inngår blant annet ansvarlige lån, mens immaterielle eiendeler som goodwill og utsatt skattefordel inngår i fradragpostene.

Basel II: Kapitaldekningsregler som ble gjort gjeldende i EØS-området fra 2007. Basel II er en global standard som tar hensyn til ulike former for risiko, som kreditt-risiko, markedsrisiko og operasjonell risiko. Basel II har tre pilarer: pilar I er beregning av minstekrav til ansvarlig kapital, pilar II gjelder bankenes vurdering av kapitalbehov – ICAAP, mens pilar III omfatter offentliggjøring av finansiell informasjon.

Basel III: Nye kapital- og likviditetsstandarder for banknæringen som Baselkomiteén la fram 16. desember 2010. Hovedtrekkene i Basel III er skjerpede minstekrav til kjernekapital, krav om kapitalbuffer, minstekrav til uvektet egenkapitalandel og kvantitative likviditetskrav (se også "Likviditetsbuffer (bank)" og "Stabil finansiering"). Kravene i Basel III skal innføres gradvis i perioden 2013 – 2019.

Belåningsgrad: Gjeld med pant i en eiendel i prosent av eiendelens virkelige verdi.

Beregningsgrunnlag (sum risikovektede eiendeler): Beregningsgrunnlaget utgjør nevneren i uttrykkene for beregning av finansinstitusjoners kjernekapital- og kapitaldekning. Hvilke risikovekter som kan benyttes ved beregningen fremgår av kapitaldekningsregelverket (Basel II).

Bytteordningen: Ordning der staten og bankene bytter statspapirer mot OMF for en avtalt periode. Norges Bank administrerer ordningen på oppdrag fra Finansdepartementet.

Disponibel inntekt (husholdninger): Alle inntekter fratrukket skatter, renteutgifter og andre utgifter. Norges Bank korrigerer disponibel inntekt for anslått reinvestert aksjeutbytte i 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital i 2006 – 2014.

Driftsmargin: Driftsresultat i prosent av driftsinntekter.

Forvaltningskapital: Bokført verdi av alle eiendelene i en finansinstitusjon.

Finansiell margin (husholdninger): Årlig inntekt etter skatt fratrukket renteutgifter og SIFO-utgifter.

Gjeldsbelastning (husholdninger): Lånegjeld i prosent av korrigert disponibel inntekt.

Innskuddsdekning: Innskudd fra en gitt kundegruppe i prosent av utlån til den samme kundegruppen.

IRB-modeller: Interne modeller ("internal ratings-based") som bankene kan benytte for å beregne kapitalbehov for kredittisiko etter Baselregelverket.

Kapitaldekning: Beregnes som ansvarlig kapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kjernekapital (Tier 1): En finansinstitusjons egenkapital pluss hybridkapital minus fradragposter, se også forklaring av "Ansvarlig kapital".

Kjernekapitaldekning: Beregnes som kjernekapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kjernekapitaldekning (ren): Kjernekapital fratrukket hybridkapital som inngår i kjernekapitalen, dividert med beregningsgrunnlaget.

Kredittisiko: Risiko for tap ved at en motpart ikke oppfyller sine forpliktelser i henhold til avtale.

Kunder: Sektorbegrep som benyttes om bankenes kunder og omfatter sektorene 110, 380 – 890 og 941 – 990. I tillegg til sektorene som inngår i personmarkedet og næringsmarkedet omfatter kunder blant annet statlig og kommunal sektor samt ikke-finansielle utenlandske sektorer.

Likvide eiendeler (banker): Bankenes svært likvide eiendeler er definert som: Innskudd i sentralbanker + beholdning av stats- og statsgaranterte obligasjoner og sertifikater.

Likviditetsbuffer (bank): Baselkomiteen har foreslått å innføre minstekrav til likviditetsbuffer fra 2015 (Basel III). ”Liquidity coverage ratio” (LCR) er definert som likvide eiendeler av høy kvalitet i prosent av netto kontantutstrømming over 30 dager med betydelig markedsuro. Kravet er at brøken skal være minimum 100 prosent.

Likviditetsrisiko (for finansinstitusjoner): Risikoen for at en finansinstitusjon ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser når de forfaller, uten at det oppstår vesentlige ekstrakostnader.

Markedsfinansiering: En finansinstitusjons markedsfinansiering er definert som: Lån i og innskudd fra kredittinstitusjoner (herunder Norges Bank) + sertifikatgjeld + obligasjonsgjeld + ansvarlig lånekapital (inkludert fondsobligasjoner). Netto markedsfinansiering er fratrukket markedsfordringer med samme løpetid.

NIBOR (Norwegian Inter Bank Offered Rate): NIBOR eller pengemarkedsrenten er renten på lån bankene imellom. Tilbud og etterspørsel i pengemarkedet bestemmer pengemarkedsrentene. NIBOR er en valuta-swaprente.

Næringsmarkedet: Sektorene 710 – 790, som blant annet består av ikke-finansielle private foretak og personlige næringsdrivende.

Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF): En obligasjon med fortrinnsrett til dekning av fordringer. Sikkerhetsmassen kan bestå av boliglån, næringseiendomslån eller offentlige lån.

OMF-kredittforetak: Kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF).

Personmarkedet: Sektor 810, som består av lønnstakere, pensjonister, trygdede, studenter o.a.

Publikum: Sektorene 510 – 890. Begrepet publikum omfatter de institusjonelle sektorene kommuneforvaltningen, offentlige ikke-finansielle foretak, private ikke-finansielle foretak og husholdninger.

Referansebane: Referansebanen representerer den utviklingen Norges Bank vurderer å være den mest sannsynlige, gitt en rekke forutsetninger. Referansebanen blir utarbeidet med utgangspunkt i modeller, supplert med skjønnsmessige vurderinger.

Rentebelastning (husholdninger): Renteutgifter etter skatt i prosent av korrigert disponibel inntekt pluss renteutgifter.

Rentemargin: Rentemarginen i bankene beregnes som differansen mellom gjennomsnittlig rentesats på utlån til og innskudd fra en gitt kundegruppe. Rentemarginen kan splittes opp i innskudds- og utlånsmargin.

Senior bankobligasjoner: Bankobligasjoner som gir eierne høyere prioritet til selskapets verdier enn andre kreditorer.

Soliditet (bank): En banks evne til å tåle tap og samtidig overholde kapitaldekningskravene.

Stabil finansiering: Baselkomiteen har foreslått å innføre minstekrav til stabil finansiering fra 2018 (Basel III). ”Net stable funding ratio” (NSFR) er definert som stabil finansiering i prosent av lite likvide aktiva. Kravet er at brøken skal være større enn 100 prosent.

Stressalternativ: Alternativt scenario for norsk økonomi, der vi antar at det inntreffer en rekke uventede forstyrrelser til økonomien. Stressalternativet er ikke det mest sannsynlige alternativet til referansebanen, men utgjør en analyse av risikofaktorer som kan medføre problemer for bankene.

Systemrisiko: Risiko for at problemer i en finansinstitusjon smitter over til det finansielle systemet og svekker tilgangen på kreditt og kapital i økonomien. Systemrisiko bygges typisk opp over lang tid, ved at det skapes avhengighet mellom finansinstitusjoner, og ved at det bygges opp risikoeksponeringer på systemnivå.

Tapsgrad: Andelen problemlån bankene bokfører som utlånstap.

Utlånsmargin: Differansen mellom gjennomsnittlig rentesats på utlån og 3-måneders effektiv NIBOR-rente.

Vedlegg 2

Oversikt over rammer 2006 – 2011

2/2011

Hva kan vi vurdere i en stresstest?
Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 1/2011
Lav rente og lav avkastning i verdipapirmarkedene er et problem for livsforsikringsselskapene og pensjonskassene
Banktiltak i EU
Testamenter for banker
Nasjonalt handlingsrom for kapitalkrav i EU-kommisjonens forslag til nytt bankregelverk i EU – CRD IV

1/2011

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 1/2010
Likvide eiendeler i likviditetsbufferen
Strengere krav til systemviktige banker

2/2010

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 1/2010
Ny regulering av bankers kapital og likviditet
Diskresjonære motsykliske tiltak
Kriseløsning – systemviktige banker
Virkninger av vedvarende lave renter

1/2010

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet* 2/2009
Makrotilsyn og systemrisiko
Finanstilsynets nye retningslinjer for forsvarlig utlånspraksis – virkninger på husholdningenes gjeld
Konsekvenser for bankene av Solvens II
Nye regnskapsregler for verdsettelse av finansielle eiendeler

2/2009

Andre tiltak som drøftes for å bedre reguleringen av finansnæringen
Kapitalbehov under den norske bankkrisen tidlig på 1990-tallet
Vanskelig å sammenlikne bankers kapitaldekning
Ønske om økt bruk av sentrale motparter
Betalingssystemene har fungert godt
Skipsfart – en utsatt næring

1/2009

Bakgrunn for finanskrisen
Før og nå – en sammenlikning med bankkrisen 1988 – 1993

2/2008

Kapitalkrav til bankene
Hvor utsatt er det finansielle systemet? En analyse med gapindikatorer
Stresstesting av bankenes tap og resultater

1/2008

Stresstesting av bankenes tap og resultater
Norges Banks utlånsundersøkelse
Sentralbankers tiltak mot likviditetsproblemer i banker

2/2007

Problemer i markedet for boliglån i USA
Problemer i interbankmarkedene – sentralbankenes tiltak
Obligasjoner med fortrinnsrett
Stresstesting av bankenes tap og resultater

1/2007

Internasjonale erfaringer med omslag i boligmarkedet
Lav andel lån med fast rente
Lav sparing i husholdningene
Faktorer bak bankenes problemlån

2/2006

Store tap i hedgefondet Amaranth
Boliginvesteringer og boligpriser
Økt gjeld i husholdningene i mange land
Hva betyr et fall i husholdningenes konsum for risikoen på utlån til foretak?
Foretakenes likviditet
Hva betyr Basel II for bankenes kapitaldekning?

1/2006

Betydningen for obligasjonsmarkedet av endringer i regelverket for pensjonsfond
Langsiktige realrenter og boligpriser
Husholdningenes bolig- og finansformue
Husholdningenes finansielle marginer
Bankenes prising av utlån til foretak
Betydningen av Norges Banks styringsrente og konkurranseforhold for bankenes renter
Verdsettingsindikatorer for aksjemarkedene

Vedlegg 3

Tabell 1 Nøkkeltall for norske aksjeselskap.¹⁾ Prosent

	Andel bankgjeld ²⁾		Driftsmargin ³⁾		Totalkapital-avkastning ⁴⁾		Egenkapital-andel ⁵⁾	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Primærnæringer	4,4	4,7	14,9	23	6,4	13,5	40,8	39
Oljeservice	6,7	1,8	20,1	14,5	3,5	5,1	32,2	34,5
Industri	9,2	8,2	3,9	6	4,2	6,6	39,6	41,5
Forsyning	3,6	3,9	44,3	43,6	8,6	8,3	43,5	41,7
Bygg og anlegg	6,6	7,3	5,7	5,1	6,2	6	31,2	34,5
Varehandel, overnatting og servering	8,5	8,6	3,6	3,9	7,5	8,6	34,8	36,4
Utenriks sjøfart	10,5	11,3	2	7,8	3,6	3,7	51,3	51,7
Transport ellers	4,7	5,9	3,7	8,4	4,1	5,7	35,2	34,5
Tjenesteyting	9,0	9,4	8,7	9,3	6,2	10,1	39,5	41,7
Næringsseiendom	36,8	38,9	81,4	93,3	4	4,1	45,3	47,7
Total	100,0	100,0	7,2	8,6	5,4	7	40,7	42,2

1) Eksklusive utvinning av naturressurser, bank/forsikring og offentlig forvaltning

2) Næringens andel av foretakenes totale bankgjeld

3) Driftsresultat i prosent av omsetning

4) Resultat før skatt i prosent av totalkapitalen ved årets slutt

5) Bokført egenkapital i prosent av totalkapital

Kilde: Norges Bank

Tabell 2 Strukturen i finansnæringen i Norge per 30. september 2011

	Antall	Utlån (mrd. kr.)	Forvaltnings- kapital (mrd. kr.)	Kjernekapital- dekning (%) ¹⁾	Kapital- dekning (%) ¹⁾
Banker (ekskl. filialer av utenlandske banker)	132	1 682	3 236	11,3	13,3
Filialer av utenlandske banker	12	332	612		
Kredittforetak (inkl. filialer av utenlandske foretak)	32	1 150	1 552	10,4	11,9
Finansieringsselskaper (inkl. filialer av utenlandske selskaper)	48	97	115	13,4	14,1
Statlige låneinstitutter	3	239	254		
Livsforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	12	38	890	11,3	13,8
Skadeforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	43	1	132	37,4	37,7
<i>Memo:</i>			(mrd. kr.)		
Markedsverdi av aksjer og egenkapitalbevis, Oslo Børs			1 424		
Utestående innenlandsk obligasjons- og sertifikatgjeld			1 602		
Utstedt av offentlig sektor og statlig eide selskaper			577		
Utstedt av banker			280		
Utstedt av andre finansinstitusjoner			476		
Utstedt av andre private foretak			107		
Utstedt av utlendinger			161		
BNP Norge, 2010			2 496		
BNP Fastlands-Norge, 2010			1 937		

1) Kapitaldekningsdata per juni 2011

Kilder: Oslo Børs, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Tabell 3 Banker og OMF-kredittforetaks markedsandeler¹⁾ i Norge per 30. september 2011. Prosent

	Brutto utlån til		Innskudd fra	
	Person-markedet	Nærings-markedet	Person-markedet	Nærings-markedet
DNB Bank ²⁾	31,7	34,3	32,3	37,2
Datterbanker av utenlandske banker i Norge ³⁾	13,0	17,7	8,9	16,9
Filialer av utenlandske banker i Norge ⁴⁾	10,8	17,0	8,7	14,4
SpareBank 1-alliansen ⁵⁾	19,4	15,1	19,2	14,1
Terra-Gruppen ⁶⁾	8,7	4,2	11,0	5,7
Øvrige sparebanker ⁷⁾	13,3	9,6	14,6	9,7
Øvrige forretningsbanker ⁸⁾	3,1	2,1	5,2	2,1
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0
Totalmarked (i milliarder kroner)	1 733	1 102	751	611

1) Markedsandelene er beregnet ved å summere selskapsregnskapene til selskapene som inngår i de ulike gruppene

2) DNB Bank, Nordlandsbanken, DNB Boligkreditt og DNB Næringskreditt

3) Nordea Bank Norge, Santander Consumer Bank, SEB Privatbanken og Nordea Eiendoms-kreditt

4) Fokus Bank filial av Danske Bank, Handelsbanken, SEB, Swedbank, Handelsbanken Eiendoms-kreditt, BNP Paribas, Skandiabanken + 6 andre filialer

5) SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, SpareBank 1 Nord-Norge, Sparebanken Hedmark + de 13 andre sparebankene i SpareBank 1-alliansen, SpareBank 1 Boligkreditt, BN Bank, Bank 1 Oslo Akershus + 1 næringskredittforetak og 1 annet boligkredittforetak

6) Terra BoligKreditt, Terra Kortbank og de 76 sparebankene som er eiere i Terra-Gruppen AS + 1 annet boligkredittforetak

7) Sparebanken Vest, Sparebanken Møre, Sparebanken Sør, Sparebanken Pluss og Sparebanken Sogn og Fjordane + 15 andre sparebanker og 10 boligkredittforetak

8) Storebrand Bank, Landkreditt Bank, Gjensidige Bank, Storebrand Boligkreditt + 8 andre forretningsbanker og 2 andre boligkredittforetak

Kilde: Norges Bank

Tabell 4 Resultatutviklingen og kapitaldekningen i bankene i enkeltkvartaler¹⁾

	3. kvartal 2010 ²⁾		4. kvartal 2010		1. kvartal 2011		2. kvartal 2011		3. kvartal 2011	
	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK
Netto renteinntekter	11,73	1,48	10,78	1,39	10,85	1,41	10,94	1,42	11,60	1,49
Andre driftsinntekter	5,72	0,72	6,84	0,88	3,78	0,49	6,83	0,89	4,45	0,57
Provisjonsinntekter	2,67	0,34	2,86	0,37	2,59	0,34	2,82	0,37	2,74	0,35
Verdipapirer, valuta og derivater	2,25	0,28	3,73	0,48	0,16	0,02	3,88	0,50	1,72	0,22
Andre driftskostnader	8,46	1,07	7,99	1,03	8,49	1,10	8,10	1,05	8,77	1,13
Personalkostnader	4,82	0,61	4,40	0,57	4,74	0,61	4,61	0,60	5,23	0,67
Driftsresultat før tap	8,98	1,13	9,63	1,24	6,14	0,80	9,66	1,26	7,28	0,93
Tap på utlån og garantier	0,63	0,08	0,71	0,09	0,88	0,11	0,76	0,10	1,07	0,14
Resultat før skatt	7,22	0,91	8,90	1,15	5,32	0,69	8,84	1,15	6,01	0,77
Resultat etter skatt	5,50	0,69	6,87	0,88	3,96	0,51	6,70	0,87	4,24	0,55
Kapitaldekning (%)	12,5		14,2		13,9		13,3		NA	
Kjernekapitaldekning (%)	10,2		11,8		11,8		11,3		NA	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge. Resultatstørrelsene i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK) er annualiserte

2) DnB NOR Finans ble fusjonert inn i DnB NOR Bank i september 2010

Kilde: Norges Bank

Tabell 5 Resultatutviklingen og kapitaldekningen i bankene¹⁾

	2008		2009		2010		3. kvartal 2010		3. kvartal 2011	
	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK
Rentenetto	43,16	1,55	41,01	1,32	42,61	1,36	31,83	1,35	33,39	1,44
Andre driftsinntekter	10,69	0,38	23,39	0,76	23,73	0,76	16,90	0,72	15,05	0,65
Provisjonsinntekter	9,34	0,34	9,46	0,31	10,60	0,34	7,74	0,33	8,14	0,35
Verdipapirer, valuta og derivater	-1,42	-0,05	12,70	0,40	9,07	0,29	5,34	0,22	5,77	0,25
Andre driftskostnader	29,57	1,06	30,70	0,99	31,08	0,99	23,09	0,98	25,37	1,09
Personalkostnader	16,72	0,60	17,71	0,57	17,15	0,55	12,75	0,54	14,58	0,63
Driftsresultat før tap	24,28	0,87	33,71	1,09	35,27	1,12	25,64	1,09	23,07	0,99
Tap på utlån og garantier	5,41	0,19	7,29	0,24	3,30	0,11	2,59	0,11	2,71	0,12
Resultat før skatt	18,28	0,66	24,81	0,80	33,05	1,05	24,14	1,02	20,17	0,87
Resultat etter skatt	13,02	0,47	17,60	0,57	25,30	0,81	18,43	0,78	14,91	0,64
Kapitaldekning (%)	11,2		13,1		14,2		12,5		NA	
Kjernekapitaldekning (%)	8,6		10,5		11,8		10,3		NA	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge

Kilde: Norges Bank

Tabell 6 Rating fra Moody's,¹⁾ forvaltningskapital, kapitaldekning²⁾ og egenkapitalavkastning for nordiske finanskonserner, datterbanker i Norge og norske banker per tredje kvartal 2011. Konserntall

	Finansiell styrke	Kortsiktig	Langsiktig	Forvaltningskapital (mrd. kr.)	Kjernekapitaldekning (%)	Kapitaldekning (%)	Andel av delårsres. med (%)	Egenkapitalavkastning		
								2009	2010	1.- 3. kv. 2011
Nordea Bank	C+	P-1	Aa2	5 293	9,9	11,1	0	11,3	11,5	10,0
Danske Bank	C	P-1	A2	3 584	16,0	18,0	100	1,7	3,6	1,7
DNB	C	P-1	Aa3	2 183	9,0	10,6	0	10,6	13,6	10,6
Handelsbanken	C+	P-1	Aa2	2 109	9,5	10,4	100	12,6	12,9	13,8
SEB	C-	P-1	A1	2 010	13,1	12,8	100	1,2	6,8	11,5
Swedbank	C-	P-1	A2	1 607	10,9	12,2	100	-12,5	8,1	15,0
Nordea Bank Norge	C	P-1	Aa2	552	8,1	10,2	0	10,1	15,6	11,0
SpareBank 1 SR-Bank	C-	P-1	A1	133	9,6	11,2	50	17,5	15,5	10,4
Sparebanken Vest	C-	P-1	A2	111	10,7	11,5	50	8,0	11,3	8,5
SpareBank 1 SMN	C-	P-1	A1	100	10,4	12,1	50	16,2	14,6	12,6
SpareBank 1 Nord-Norge	C	P-1	A1	72	11,1	12,0	0	18,2	15,3	13,8

1) Rating per 15. november 2011. Moody's ratingskalaer: Finansiell styrke: A+, A, A-, B+, B, B-, C+, C, C-,... Kortsiktig: P-1, P-2,... Langsiktig: Aaa, Aa1, Aa2, Aa3, A1, A2,...

2) Andelen av delårsresultatet som inkluderes ved beregningen av kjernekapital- og kapitaldekning varierer fra institusjon til institusjon. Dess høyere andel av (positive) delårsresultat som inkluderes, dess høyere kapitaldeknings-tall. Dersom institusjonen har oppgitt kapitaldeknings-tall hvor 0 prosent av periodens resultat er inkludert, er dette benyttet. Ulike nasjonale regler, blant annet for innkonsolidering av livsforsikringsselskaper, medfører at norske finanskonserners kapitaldeknings-tall ikke er direkte sammenlignbare med kapitaldeknings-tall for andre nordiske finanskonserner

Kilder: Bankenes nettsider og Moody's

Tabell 7 Balansestruktur i norske banker.¹⁾

Prosentvis fordeling

	2010	3. kvartal 2010	3. kvartal 2011
Kontanter og innskudd	8,5	7,8	12,0
Verdipapirer (omløpsmidler)	19,7	20,8	17,9
Brutto utlån til publikum	53,7	53,7	52,0
Andre utlån	10,7	10,3	10,8
Nedskrivninger på utlån	-0,5	-0,4	-0,4
Anleggsmidler og øvrige fordringer	7,8	7,8	7,8
Sum aktiva	100,0	100,0	100,0
Kundeinnskudd	46,6	44,4	47,1
Innskudd/lån fra innenlandsk kredittinstitusjon	3,0	3,1	2,9
Innskudd/lån fra utenlandsk kredittinstitusjon	12,2	11,9	14,5
Innskudd/lån fra Norges Bank	1,3	2,1	0,7
Andre innskudd/lån	6,1	6,3	4,4
Sertifikatgjeld	3,4	3,7	4,0
Obligasjonsgjeld	14,7	15,0	13,1
Annen gjeld	3,9	4,9	4,8
Ansvarlig lånekapital	2,2	2,2	1,8
Egenkapital	6,7	6,4	6,6
Sum gjeld og egenkapital	100,0	100,0	100,0

Memo:

Forvaltningskapital (milliarder kroner)	3 073	3 086	3 236
---	-------	-------	-------

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge

Kilde: Norges Bank

Tabell 8 Balansestruktur og resultat i kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett¹⁾

	2010	3. kvartal 2010	3. kvartal 2011
Balanse. Prosentvis fordeling			
Kontanter og innskudd	1,6	3,1	1,4
Verdipapirer (omløpsmidler)	3,2	3,9	3,3
Brutto utlån	94,7	92,6	94,6
Nedskrivninger på utlån	0,0	0,0	0,0
Anleggsmidler og øvrige fordringer	0,4	0,4	0,6
Sum aktiva	100,0	100,0	100,0
Sertifikatgjeld	0,1	0,1	0,6
Obligasjongjeld	70,0	72,1	73,0
Lån	22,2	21,1	19,9
Annen gjeld	2,7	1,9	2,0
Ansvarlig lånekapital	0,5	0,5	0,4
Egenkapital	4,5	4,3	4,1
Samlet gjeld og egenkapital	100,0	100,0	100,0
Resultat. Prosent av GFK (hittil i året annualisert)			
Netto renteinntekter	0,71	0,84	0,52
Driftskostnader	0,23	0,23	0,14
Tap på utlån og garantier	0,01	0,01	0,02
Resultat før skatt	0,60	0,44	0,40
Memo:			
Nedbetalingslån (milliarder kroner)	539	510	631
Forvaltningskapital (milliarder kroner)	804	783	931
herav boligkredittforetak	760	740	871
herav øvrige	44	43	60

1) Kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i henhold til regelverk som trådte i kraft 1. juni 2007. I desember 2010 er utvalget 24 selskaper, herav 19 boligkredittforetak, i september 2010 er utvalget 23 selskaper, herav 18 boligkredittforetak og i september 2011 er utvalget 24 selskaper, herav 20 boligkredittforetak

Kilde: Norges Bank

Tabell 9 Stresstest av bankenes¹⁾ tap og resultater

Makroøkonomisk scenario. Prosentvis endring fra foregående år dersom ikke annet fremgår	Referansebane ²⁾				Stressalternativ			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
BNP for Fastlands- Norge	2 ¾	3 ¾	3 ¼	3	2 ¾	-2 ¼	½	2 ¾
KPI	1 ½	1 ½	2	2 ¼	1 ½	1 ¼	½	1
Årslønn	4 ¼	4 ¼	4 ½	4 ¾	4 ¼	4	2 ½	1 ½
Registrerte arbeidsledige (prosent av arbeidsstyrken)	2 ¾	2 ½	2 ½	2 ½	2 ¾	2 ½	4	4 ½
Valutakurs (Nivå. Importveid kursindeks, 44 handelspartnere)	88	88 ½	89 ¼	89 ¾	88	88 ½	89 ¼	89 ¾
Oljepris, USD per fat (nivå)	110	97	94	94	110	46	47 ½	51 ¾
Bankenes gjennomsnittlige utlånsrenter (nivå)	4 ¾	5	5 ¼	5 ¾	4 ¾	5 ¼	4 ¼	4
Boligpriser	9	8 ½	7 ½	4 ¾	9	-5 ¼	-11 ¾	-9
Kreditt til husholdninger ³⁾	7 ½	9	9	8 ½	7 ½	5	3	½
Kreditt til ikke-finansielle foretak ³⁾	2	6 ¼	7 ¼	7 ½	2	-5 ¾	-10 ¼	-6 ¾
Bankenes tap og resultater								
Problemlån husholdninger ⁴⁾ (prosent av utlån til sektoren)	1	¾	¾	¾	1	1	1 ¼	1 ¾
Problemlån ikke-finansielle foretak ⁴⁾ (prosent av utlån til sektoren)	3	3	3	2 ¾	3	4 ¾	10	11
Problemlån totalt ⁴⁾ (prosent av samlede utlån)	1 ½	1 ½	1 ½	1 ½	1 ½	2 ¼	3 ½	4
Utlånstap (prosent av samlede utlån)	¼	¼	¼	¼	¼	2 ¼	3 ½	3 ¾
Resultat før skatt (prosent av gj.snittlig forvaltningskapital)	1	1	1 ¼	1 ¼	1	- ¼	-¾	-1
Netto renteinntekter (prosent av gj.snittlig forvaltningskapital)	1 ¼	1 ½	1 ¾	1 ¾	1 ¼	1 ¾	1 ½	1 ½
Kjernekapitaldekning	10	10 ¼	10 ½	10 ½	10	9	8	6 ¾

1) De fem største norske bankene og Nordea Bank Norge

2) Referansebane for BNP for Fastlands-Norge, KPI, årslønn, valutakurs og oljepris er hentet fra *Pengepolitisk Rapport* 3/11

3) Endring i beholdning målt ved utgangen av året

4) Misligholdte lån og andre særlig tapsutsatte lån. Alle banker unntatt utenlandske filialer i Norge

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Thomson Reuters, Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöyry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes Forening, Finanstilsynet og Norges Bank

Tabell 10 Nøkkeltall

	Gjennomsnitt	Gjennomsnitt	Fremskrivinger			
	1987 – 1993	1994 – 2009	2010	2011	2012	2013 – 2014
Husholdninger						
Gjeldsbelastning ¹⁾	141	148	193	195	201	213
Rentebelastning ²⁾	9,7	6,0	5,2	5,7	5,9	7,2
Lånerente ³⁾ etter skatt	9,1	4,8	3,0	3,1	3,3	3,7
Realrente etter skatt ⁴⁾	4,3	2,6	0,6	1,7	1,8	1,4
Netto fordringsrate ⁵⁾	8	43	28			
Boligprisvekst ⁶⁾	-2,0	9,1	8,3	9,0	8,6	6,1
Foretak						
Gjeldsbelastning ⁷⁾	1 519	958	835			
Rentebelastning ⁸⁾		24	17			
Totalkapitalavkastning ⁹⁾	2	5	7			
Egenkapitalandel ¹⁰⁾	23	38	42			
Banker¹¹⁾						
Resultat ¹²⁾	-0,4	1,1	1,1	0,9		
Rentemargin ¹³⁾	5,2	2,9	2,4	2,4		
Misligholdte lån ¹⁴⁾		1,8	1,8	1,8		
Tap på utlån ¹⁵⁾	2,3	0,2	0,2	0,2		
Utlånsvekst ¹⁶⁾	4,7	9,7	-1,7	2,8		
Egenkapitalavkastning ¹⁷⁾		14,7	14,5	10,4		
Egenkapitalandel ¹⁸⁾		7,2	6,7	6,6		
Kjernekapitaldekning ¹⁹⁾	6,3	9,5	11,8			

- 1) Lånegjeld i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2014
- 2) Renteutgifter etter skatt i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2014 pluss renteutgifter
- 3) Bankers utlånsrente til husholdninger. Banker og kredittforetak fra og med 2002
- 4) Lånerente etter skatt justert for inflasjon målt ved KPI
- 5) Husholdningenes totale fordringer fratrukket total gjeld som andel av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2009
- 6) Basert på boligpriser fra Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening, ECON Pöyry og Finn.no
- 7) Foretakenes totale gjeld i prosent av resultat før skatt og av- og nedskrivninger. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass. Inkluderer bare foretak som har gjeld
- 8) Foretakenes rentekostnader i prosent av resultat før skatt og rentekostnader. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av naturressurser. Inkluderer bare foretak som har gjeld. Tall tilgjengelig fra 1999, slik at gjennomsnittet gjelder for perioden 1999 – 2009
- 9) Foretakenes resultat før skatt i prosent av totalkapital. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av naturressurser
- 10) Foretakenes bokførte egenkapital i prosent av totalkapital. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av naturressurser
- 11) Statistikkgrunnlaget er årsregnskap for det enkelte år og beholdninger ved årsslutt. Tallene for 2011 er for 1.–3. kvartal. Resultat, tap på utlån, utlånsvekst og egenkapitalavkastning er annualiserte tall
- 12) Resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. For perioden 1987 – 1989 er utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet inkludert. Dette gjelder ikke de andre periodene
- 13) Prosentenheter. Gjennomsnittlig utlånsrente minus gjennomsnittlig innskuddsrente for alle banker i Norge, basert på beholdninger ved årsslutt
- 14) Misligholdte lån i prosent av brutto utlån til publikum
- 15) Tap på utlån i prosent av brutto utlån til publikum for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet
- 16) Årlig prosentvis vekst i utlån til nærings- og personmarkedet fra alle banker i Norge
- 17) Resultat etter skatt i prosent av gjennomsnittlig egenkapital for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet. Grunnet manglende data på egenkapital fram til 1. kvartal 1990 kan ikke gjennomsnittet for perioden 1987 – 1993 beregnes
- 18) Bokført egenkapital i prosent av forvaltningskapital for alle banker eksklusive utenlandske filialer i Norge
- 19) Kjernekapital i prosent av beregningsgrunnlaget for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge. Gjennomsnittet for perioden 1987 – 1993 er for årene 1991 – 1993 på grunn av manglende data

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening, ECON Pöyry, Finn.no og Norges Bank

Finansiell stabilitet nr. 2 – november

2011